3 1761 05724790 0

AUGUSTINAS PAŠKONIS

MARIJAMPOLĖS KARO MOKYKLOS IR JOS KARIŪNŲ LIKIMAS

U
630
L57P37
1900z
c. 1
ROBA

AUGUSTINAS PAŠKONIS

IR JOS KARIŪNŲ LIKIMAS MARIJAMPOLĖS KARO MOKYKLOS

LIBRARY
NOV 2 4 2000
UNIVERSITY OF TORONTO

AUGUSTINAS PAŠKONIS

Marijampolės Karo mokyklos ir jos kariūnų likimas

PIRMIEJI KARO MOKYKLOS ŽINGSNIAI

1944 metais Vietinės Lietuvių Rinktinės vadas generolas P. Plechavičius, numatydamas Antrojo Pasaulinio karo nacių Vokietijos galutinį pralaimėjimą, ryžosi gelbėti Lietuvos jaunimą. Susitaręs su nacių okupacine valdžia, gen. Plechavičius tuoj pat ėmėsi organizuoti jauniems lietuvių inteligentams Karo Mokyklą, kad tuo būdu juos būtų galima apsaugoti nuo priverstino išgrūdimo darbams į Vokietiją ir nuo mobilizavimo į esesininkų dalinius. Be to, Plechavičiui rūpėjo kaip galint greičiau paruošti jaunų karininkų kadrą, nes, karui einant į pabaigą, Lietuvai bus labai reikalinga karininkų jos nepriklausomybei atstatyti.

Karo Mokyklai vieta buvo parinkta Marijampolėje, nes Lietuvos nepriklausomybės laikais buvusios 9-to pėstininkų pulko kareivinės tuo laiku buvo tuščios.

Pasklidus po visą Lietuvą gandui, kad Marijampolėje yra steigiama Karo Mokykla, tuoj pat ten prigužėjo apie 1,500 jaunuolių, kurių tarpe, be tik ką baigusių gimnazijas, buvo net ir su aukštųjų mokyklų diplomais.

Gavęs Vilniaus Aukštesniosios Technikos mokyklos atestatą, ir aš nusprendžiau tuoj pat vykti

į Marijampolę. Pirmiausia nuvykau į Dusėtus atsisveikinti su savo tėvais, ir, ten pabuvojęs apie pora dienų, jaunuoliško ryžto vedinas, išskubėjau ten, kur jaučiausi esąs reikalingas.

Lietuvos ateitis darėsi vis neaiškesnė. Daug karininkų ir visokio išsilavinimo žmonių buvo bolševikų sunaikinti ar išvežti į kacetinius lagerius. Prasidėjus vokiečių-rusų karui, ir vokiečiams okupavus Lietuvą, taip pat netekome labai daug kraštui reikalingų žmonių, kurie atsidūrė nacių kalėjimuose ir kacetuose.

Raudonųjų partizanų priviso pilni miškai. Po Stalingrado žuvimo, ir likvidavus gen. Pauliaus armiją, pradėjo aiškėti, kad bolševikai, juos amerikiečiams ir anglams stipriai remiant, vėl gali į Lietuvą sugrįžti.

(Praslinkus metams, kai vokiečiai bolševikus iš Lietuvos išvijo, savame Davainių kaime, šalia vieškelio, pastačiau didelį cementinį kryžių, kuriame iškaliau šiuos žodžius: "Kristau, gelbėk Lietuvą! Kova siaučia, kraujas liejasi, broliai kenčia už Tėvynės ribų!"

Vos tik bolševikams antrą kartą užėjus, šis kryžius buvo nuverstas ir sudaužytas.)

Atvykęs į naujai organizuojamą Karo Mokyklą, jau radau beveik visus suvažiavusius, kurie ryžosi sudaryti papildomą karininkų branduolį ginti naujai atsikuriančios Lietuvos.

Jau buvo sudaryta aštuonios kuopos, maždaug po 200 kariūnų kiekvienoje. Visi buvo apgyvendinti buvusiose nepriklausomos Lietuvos 9-to pulko kareivinėse Marijampolėje.

Aš buvau paskirtas į 2-rą kuopą vyresniuoju, nes jau turėjau puskarininkio laipsnį.

Karo Mokykloje buvo didelis patriotinis nusiteikimas. Vakarais visur skambėjo patriotiškos dainos. Nors su nacių vadovybe buvo jau daug nesklandumų, bet mes jautėmės aukščiau už nacius, nežiūrint, kad ir sveikinomės su jais.

Kartą, man patruliuojant mieste su keturiais kariūnais, pastebėjau, kad atvyko į turgaus aikštę keletas vokiečių kareivių ir pradėjo atiminėti iš ūkininkų atvežtus maisto produktus. Mes tuoj pat prisistatėm prie savavaliaujančių vokiečių kareivių ir pareikalavome tuojau pat grąžinti atimtus maisto produktus, ir kaip mat išsinešdinti iš turgaus aikštės. (Mes buvome ginkluoti šautu-

vais, o aš turėjau prie diržo pakabintą savo nuosavą 9 mm pistoletą.)

Vokiečių puskarininkis staigiai šoko prieš mus ir stvėrėsi už parabelio. Mano kariūnai žaibo greitumu atstatė prieš vokiečius šautuvus, o aš išsitraukiau savo F.N. pistoletą. Tuoj pat vokiečių kareivių karingumas atslūgo ir, nieko nesakę, grąžino ūkininkams maisto produktus, o patys dingo iš turgaus aikštės. Turgaus aišktėje buvusieji žmonės mums buvo labai dėkingi, o mes pasijutome didvyriai, ir juokdamiesi, kad sutvarkėm nacius, grįžome į kareivines.

Karo mokykla palengva artėjo prie tvarkos. Prasidėjo pamokos ir supažindinimas su ginklais. Tik buvo blogai, kad vokiečių pažadėto apginklaėimo ir uniformų išdavimo vis nesimatė, ir niekas nežinojo kodėl.

Po kiek laiko pirmai ir antrai kuopai atsiuntė šiokius tokius itališkus šautuvus ir išdavė blogai atrodančią vokišką karišką uniformą. Likusios kuopos vis dar dėvėjo savo civiliniais drabužiais.

Kaskart vis daugiau ir daugiau buvo nesklandumų tarp vokiškos okupacinės vadovybės ir lietuvių. Buvo uždarytos aukštosios mokyklos, suimti aukštesni Lietuvos pareigūnai ir išvežti į Stuthofo koncentracinį lagerį. Daug suimtųjų buvo sugrūsti į kitus koncentracinius lagerius, kaip Stuthof, Dachaw, Berlin ir kitur. Daug kas pradėjo slapstytis miškuose ir tolimų provincijų užkampiuose.

Buvo ir tokių, kurie slėpėsi ir Marijampolėje

esamoje Karo mokykloje. Jų tarpe vienas ir aš buvau, nes sutrukdžiau Dusėtų valsčiuje nacių pareigūnams organizuoti vyrus vykti į Vokietiją darbams. Buvo atvažiavę iš Zarasų apskrities į Dusėtų valsčių saugumo viršininkas Leonavičius, apskrities viršininko pavaduotojas, ir dar pora geštapininkų. Dusėtų valsčiaus savivaldybės salė buvo pilna žmonių. Du savo draugus su paslėptais ginklais pastačiau prie durų, o pats, su už diržo užkištu brauningu, išėjęs į priekį labai griežtai pasakiau, kad lietuviai į Vokietiją darbams nevažiuos, nes pakankamai darbo yra ir savo krašte. Jei vokiečiai uždarinėja mūsų aukštąsias mokyklas ir geriausius mūsų žmones siunčia į koncentracijos lagerius, tai mes į darbus Vokietijon nevyksime.

Saugumo viršininkas paraudęs ir atsistojęs sušuko:

— Ar tamsta tai matei ir žinai?

— Taip! Mačiau ir žinau, — griežtai atkirtau ir išėjau pro duris.

Maniau, kad šoks suimti, bet nieko neatsitiko. O vis dėlto reikėjo slapstytis.

Neužilgo Zarasų apskrities viršininkas įsakė Dusėtų nuovados viršininkui mane tuojau suimti kaip prieštaraujantį vokiškos valdžios įsakymams. Nestebėtina, kad jis taip įsakė, nes apskrities viršininkas ir apskrities saugumo viršininkas buvo nacių batlaižiai, pataikūnai.

Ir taip Karo Mokyklos gyvenimas slinko į neaiškią ateitį.

Ypatingai gerus santykius turėjome su gimnazijos auklėtiniais ir vietiniais žmonėmis. Vyresniųjų klasių gimnazistai dažnai surengdavo įvairius pobūvius. Ten mes buvome labiausiai laukiami svečiai.

Pradžioje buvo drausmės stoka, todėl atsirado ir keletas netinkamai besielgiančių. Karininkai vis dar nesistengė įvesti tinkamos kariškos drausmės.

Maistas buvo neblogas. Savaitės pabaigoje gaudavome net po bonką skaidriosios ir cigarečių.

Santykiai su vokiečiais vis blogėjo, ypač nepasisekus naciams suorganizuoti S.S. bataliono. Lietuviai, pamatę vokiškų nacių apgaulę ir klastą (panašiai kaip ir bolševikų), sustiprino pogrindžio veiklą ir daug kur pradėjo priešintis vokiškoms užmačioms. Vokiečių civilinės valdžios komisarai ir geštapas pradėjo siusti iš pykčio ir rengėsi visiškai sunaikinti lietuvių pasipriešinimą prieš jų apgaulingus siekius.

Karo Mokykloje buvo du kariūnai, mūsų aukštojo laipsnio karininkų sūnūs, berods, pulk. Šovos ir pulk. Urbono vaikai (žinoma, daug karininkų sūnų buvo šioje Karo Mokykloje). Vienas jų, apie gegužės mėnesio vidurį, buvo nuvažiavęs į Kauną pasižvalgyti. Grįžo tą pačią dieną vakare ir pranešė, kad matė suimant gen. Plechavičiaus štabą.

Būdamas kuopos vyresnysis, vos tik sutemus tuojau nuėjau į Karo Mokyklos štabą. Ten radau budintį kapitoną ir jam pranešiau apie gen. Plechavičiaus štabo suėmimą. Budintis karininkas man atsakė, kad nieko apie tai nežinąs, liepė grįžti į kareivines ir laukti. Jei kas ypatingo bus jam pranešta, tai jis tuojau duos žinoti.

Sugrįžęs į kareivines radau kariūnų išlaužtą ginklų sandėlį ir besidalinančius šoviniais, granatomis, šalmais ir kt. Norėjau tokį kariūnų nusikalstamą darbą sulaikyti, bet kadangi grįžusio iš Kauno kariūno pranešimu buvau patikėjęs, tai leidau ir toliau ginkluotis.

Visi pasidalinom po keturis šovinius, po šalmą, ir apie ketvirtadalis pasiėmė po granatą. Daugiau sandėlyje nieko ypatingo nebuvo, išskyrus kai kurias ginklų valymo priemones.

Visos kitos kuopos, kurios dar buvo apsirengusios civiliniais rūbais, iš vakaro išsiskirstė. O mūsų 1-oji ir 2-oji kuopos, turėdamos šiokią tokią karišką aprangą ir šiokį tokį itališką šautuvą su keturiais šoviniais, jei vokiečiai atvažiuotų mus suimti, tai nutarėme nepasiduoti ir gintis. Visi

buvo narsiai nusiteikę ir niekas nepasitraukė iš kareivinių, išskyrus keliolika bailesnių.

Jau po 12-tos val. nakties, jokio pranešimo nesulaukę, nutarėm eiti gulti. Užtaisytus šautuvus pasidėjom šalia savęs, lovose. Neramiai blaškiausi ir, galų gale, užmigau neramiu miegu.

Gegužės mėn. 17 d. ryte staiga pabudino netolimas iš automatų šaudymas. Šokau iš lovos ir automatiškai pribėgau prie lango. Jau buvo pradėję aušti. Pamačiau esesnikus, kautynių aprangoje bebėgančius kareivinių kryptimi ir šaudančius tiesiai į kareivines. Be to, šalimais matėsi trys tanketės, artėjančios kareivinių link. Langų stiklų skeveldros pradėjo kristi ant grindų. Greit mečiausi atgal nuo lango. Kariūnai jau buvo visi sukilę ir, baimės apimti, bėgioja tai šen, tai ten. Visiems išgaravo vakarykštis ryžtas gintis ir nepasiduoti. Keliolika pribėgo prie manęs ir klausė ką turim daryti. Tokiu atveju tik genialus vadas gali patarti. Man irgi vakarykštė drąsa dingo, kai pamačiau esamą padėtį, nes niekad netikėjau, kad tokios jėgos bus mestos mus suimti.

Per galinius kareivinių langus, kurie buvo netoli Šešupės kranto, iššoko pora kariūnų ir bandė pabėgti, bet buvo tuojau vietoje nušauti. Iš užpakalinės kareivinių pusės išbėgo į aikštę civiliniai apsirengęs vienas kariūnas ir norėjo pabėgti. Tuoj iš už medžių išlindo du esesininkai su atsuktais į bėgantį automatais, šaukdami stok!... Tas vyrukas, pakėlęs aukštyn rankas, sukosi aplink ir šaukė lietuviškai: pasiduodu, pasiduodu!... De-

ja, buvo vietoje nušautas.

Tokį vaizdą pamačius, ir mane šiurpas sukrėtė. Aš jau buvau panašioje padėtyje 1940 metais per pirmą bolševikų užėjimą, nes teko slapstytis penkis mėnesius. Porą kartų su broliu buvom stribų užpulti ir apšaudyti, bet kadangi buvom įspėti apie galimą užpuolimą, tai buvome tinkamai pasiruošę ir, reikalui esant, susikauti perdaug nebijojom. Abu turėjom po šautuvą, po pistoletą, po porą granatų ir apie porą šimtų šovinių.

Po minėtų įvykių Dusėtuose, kur išardžiau nacių organizavimą darbams į Vokietiją, Zarasų apskrities viršininko įsakymu buvo atsiųsta keletas policininkų mane suimti, bet kadangi gavau slaptą pranešimą iš Dusėtų policijos viršininko Tamošiūno, su broliu Matiejumi spėjom pabėgti, policininkams mus apšaudant.

Mano vyrai pamiršo, kad turi šautuvus, ieškojo galimybių pasislėpti.

Staiga buvo įmesta į koridoriaus angą puolamoji granata. Didelis sprogimo garsas ir oro spaudimas mus apglūšino. Tuoj pat, šaudydami į palubes ir sienas, įsiveržė į kareivinių koridorių esesininkų būrys, šaukdami rankas aukštyn ir bėgte laukan.

Visi su naktiniais marškiniais išbėgome į lauką. Lauke pasiliko kitas esesininkų būrys su atkištais į mus automatais. Iš visur visus suvarė ir išrikiavo į dvi eiles. Tuoj atvarė suimtus mūsų karininkus ir sustatė prieš mūsų rikiuotę. Labai

nemandagiai apžiūrėjo kiekvieną, ar neturime paslėptų ginklų.

Po to prasidėjo kareivinių tikrinimas ir krata. Ieškojo, ar nėra pasislėpusių kariūnų ir prieš-vokiškos spaudos.

Tik su naktiniais baltiniais ir be kelnių išstovėjome rikiuotėje apie valandą. Tada visus mus nuvarė į buvusias arklides, ir ten uždarė. Arklidžių grindinys buvo iš palaido smėlio su arklių išmatų priemaišomis. Prie visų kampų pastatė, maždaug šimto metrų nuotolyje, po du sargybiniu su kulkosvaidžiais. Sargybiniai gulėjo ant žemės, atsukę kulkosvaidžių vamzdžius į arklides.

Padėtis buvo labai nejauki, ir nebuvo aišku kas bus toliau. Susėdom pasieniais ant žemės, kiekvienas su savo mintimis, kažko laukdami. Nesistengėm net diskutuoti kas bus toliau. Pro arklidžių plyšius matėm sargybinius ir miesto pusėje daug žmonių.

Po kelių valandų staiga atsidarė arklidžių durys ir įėjęs į vidų vokietis įsakė šešiems kariūnams eiti su juo. Tame būrelyje buvau ir aš. Išėję į lauką radome šešis esesininkus su automatais rankose ir šalimai rankinį vežimuką. Tuojau liepė paimti tą vežimuką ir eiti su jais. Nuvedę mus prie kareivinių, iš kurių buvome išvaryti, liepė surinkti visus ten likusius rūbus ir sumesti į atvežtą vežimuką.

Mūsų grupei ten rankiojant drabužius ir vaikštant po visas kareivines, galėjo susidaryti proga pabėgti, nes arklidėje sargai negalėjo gerai matyti visų pastato šonų. Nuo pabėgimo turėjau atsisakyti, nes, man pabėgus, galėjo nukentėti likusieji draugai ir kilti didelis aliarmas.

Visą rastą aprangą sumetę į vežimuką, jį nutempėme į arklides, kad galėtų apsirengti suimtieji. Visą laiką persekiojo baimė, kad galime būti sušaudyti. Esesininkų žiaurumas labai blogai mus paveikė.

Pagaliau, saulė pradėjo svirti į pavakarį. Vieni sėdėjo pasieniais, kiti vaikščiojo po arklides, dar kiti šnekėjosi, būreliais sustoję. Kilo mintis ar negalima kaip nors pabėgti. Arklidžių galas buvo prie pat Šešupės kranto, apžėlusio visokiais krūmais. Arklidžių išoriniame šone, maždaug pusantro metro aukštyje, buvo du be stiklų langeliai, pro kuriuos galėjo žmogus išlįsti. Pasilipę vienas ant kito žvalgėmės pro langelį. Buvo matyti, kad prie arklidžių šoninės sienos, kuri eina Šešupės link, yra gilokas griovys, apaugęs kiečiais ir dilgėmis. Tada pradėjom galvoti, kaip

tuo grioviu pabėgti.

Visą laiką sekėme pro arklidžių plyšius, ką veikia sargybiniai. Po pusdienio vokiečiai, kurie mus saugojo su kulkosvaidžiais, pasidarė nebudrūs: kalbėjosi sėdėdami arba gulėdami ant šono, tai kažką valgė iš katiliukų. Jų žvilgsniai dažnai nuo mūsų nukrypdavo.

Tokiu atveju, kitiems pritariant, sugalvojau ir pabėgimo planą. Nutarėme sekti išorinę arklidžių pusę, kur yra griovys į Šešupę. Sekėme pro plyšius sargybinius iš abiejų galų. Jei kuris sekėjas pastebės, kad jo gale sargybiniai yra nukreipę žvilgsnį kitur, pakelti ranką aukštyn ir laikyti tol, kol vėl bus sargybinių akys atkreiptos į arklides. Kitame arklidžių gale kariūnas, sekantis savo arklidžių galą, turi taip pat padaryti tą patį. Kai abiejų seklių rankos bus pakeltos, tai reiškia, kad iš tos pusės kurį momentą sargybinių žvilgsniai bus nukreipti.

Kada viskas buvo parengta, ir kariūnai sekėjai sekė išorę, tada vienas vyrukas užlipdavo ant kitų dviejų draugų pečių ir buvo pasiruošęs lįsti pro langelį ir šokti į griovį, kai bus pakeltos pro plyšius iš abiejų arklidžių galų žiūrinčių kariūnų rankos.

Pirmasis pasiryžo bėgti Dautartas. Užlipęs ant dviejų stovinčių draugų pečių, laukė, kada bus pakeltos rankos. Kai pakilo abiejų sekančių sargybinius rankos, Dautartas staiga smuko pro langelį ir krito į griovį. Beveik šliauždamas, nurėpliojo į krūmais ir medžiais apaugusią Šešupės

pakrantę.

Nervingai laukėme apie pusvalandį, ar neišgirsime kokio nors triukšmo ar šūvių. Visur buvo tylu, jokio įtartino garselio. Reiškia — pasisekė.

Tą patį padarė ir antras. Ir vėl laukėm, ar neišgirsime kokį įtartiną triukšmą. Deja, nieko nebuvo girdėti, tik iš frontinio arklidžių šono tesigirdėjo įprastas judėjimo triukšmas; ir kai kur pasigirsdavo tolimi žmonių garsai.

Jau ir trečias stovi ant dviejų stovinčių draugų pečių ir laukia momento, kada galės lįsti pro langelį ir kristi į griovį. Davus ženklą, ir trečiasis tokiu pat būdu atsidūrė griovyje ir šliaužė Šešupės link.

O po jo atėjo ir mano eilė. Užlipau ant dviejų stovinčių draugų pečių, ir nervingai bet atsargiai pradėjau dairytis pro langelio kraštus. Nieko negalėjau matyti, nes tolimesnių sargybinių nesimatė, o artimesnius dengė žemo medžio šakos.

Matau, jau viena ranka pakilo. Širdis pradėjo smarkiau plakti. Įtemptai laukiau pakylant ir antrai rankai. Jau buvau pilnai pasiruošęs šuoliui pro langelį, tik staiga pamačiau, kad viena ranka nusileido. Pamaniau — nesiseka, ir vėl reikės ilgai laukti, vėl iš naujo nervintis...

Staiga išgirdau Šešupės pusėje du šūvius. Tuojau nušokau nuo draugų pečių. Kiek palaukus, pasigirdo dar pora šūvių, bet kiek toliau. Tie šūviai labai sukrėtė mus visus. Buvo aišku, kad mūsų pabėgėlius pastebėjo.

Susijaudinę laukėm, kas bus toliau. Po keliolikos minučių esesininkai įstūmė į mūsų buveinę peršautą per petį, arti krūtinės, vieną mūsų bėglį. Jis tuojau sukniubo ant žemės, dejuodamas.

Vokiečių karininkas labai piktai pagrasino:

— Jei dar pasikartos koks nors bėgimas, visiems taip bus. Be to, dar sušaudysiu ir bendro būrio keletą!

Peršautajam nebuvo suteikta jokia pagalba, išskyrus kiek mes patys galėjome padėti. Be jokios mediciniškos pagalbos sužeistasis mirė. Mirusysis buvo trečias iš eilės bėglys. Antras bėglys buvo vietoje nušautas. Tai buvo pirmosios didelės aukos. Pabėgti pasisekė tik pirmajam.

Šiuos žiaurumus vykdė vienas vokiečių policijos karininkas.

Palikom su savo mintimis kiekvienas sau. Pabėgimo organizavimas jau buvo nebeįmanomas. Taip ir sutemo, ir atėjo naktis. Nakties metu visa arklidė buvo prožektoriais apšviesta. Jų viduje nebuvo jokios šviesos. Vieni tamsoje stovinėjo, kiti sėdėjo kur nors pasieniais. Galų gale pradėjom atsigulti ant nešvarių smėlėtų arklidžių grindų. Gegužės naktis buvo gana šaltoka. Neturint jokio pasiklojimo ir apsiklojimo, buvo labai šalta. Taip naktis praėjo beveik be miego. Slegiančios mintys dar padidėjo.

VOKIEČIŲ SIAUTĖJIMAS MARIJAMPOLĖJE

Sekantį rytą jau su saule triukšmingai atsidarė arklidžių durys ir pasirodė ginkluotų esesininkų būrys. Esesininkų karininkas sušuko žvėrišku balsu:

— Bėgte, marš, visi į kiemą!

Greit išbėgome. Visus surikiavo į eilę po tris. Apsupę sargybiniai nuvarė prie didelio sandėlio. Ten buvo sukrauti kariški darbo drabužiai. Po dešimtį vedė į vidų ir ten išdalino pagal ūgį aprangą. Kaip tik man pasitaikė rūbai su puskarininkio laipsniais. Iškart pamaniau, kad jei išduoda darbo rūbus, tai varys kur nors prie darbų, o su puskarininkio laipsniais gali būti geriau. Besirengiant, vokietis pamatė ir norėjo laipsnius nuplėšti. Aš jam pasakiau, kad aš esu taip pat puskarininkis, tai sandėlininkas nieko nebesakė.

Kada pridavėm savuosius ir apsirengėm darbiniais kariškais rūbais, vėl visus surikiavo į eilę po tris ir nuvarė į kitas kareivines, arti prie gatvės ir toliau nuo Šešupės. Buvome suvaryti į viršutinį aukštą, kad nebūtų taip lengva pabėgti.

Kareivinėse buvo netvarka: viskas suversta, prišiukšlinta, išeinamos užkimštos. Buvo mažai

ir lovų, kurios beveik visos be matracų. Antklodžių irgi beveik nebuvo. Iš primėtytų visokių skudurų pasidarėme šiokius tokius guolius — kas lovoje, kas ant grindų. Kareivines tuojau apsupo sargyba.

Tuoj pat gatvė prieš kareivines prisipildė žmonių. Gatvė nuo kareivinių buvo atskirta geležine tvora. Stovėjo žmonės prieš mus gatvėje labai susirūpinę; ypatingai moteriškoji lytis. Kai kas bandė ką nors garsiai pasakyti, nes gatvė nuo kareivinių buvo tik apie 40 metrų. Esesininkai tuos tuoj apdaužydavo šautuvų buožėmis. Reikia pasaykti, kad vokiečių kareiviai žiauriai elgėsi su bestovinčia minia. O mums buvo labai griežtai įsakyta nekalbėti su netoli esančiais žmonėmis. Tie, kurie neklausys, bus nušauti be perspėjimo.

Ir taip stovėjome ištisas valandas prie atdarų didelių kareivinių langų. Galų gale apie 11 val. atvežė šiokio tokio maisto. Padalino po gabalą duonos ir po mažą dėžutę marmelado. Įpylė po samtį kažko tai panašaus į kavą.

Buvom labai išalkę. Viskas tuojau pat tirpte ištirpo. Jauniems žmonėms beveik parą išbūti nevalgius, nelengva. Bet kai visą laiką nervai įtempti, tai valgis ne perdaug galvoje. Galvoji tik kaip iš tos padėties išsisukti.

Lauke buvo labai gražu. Gegužis visame puikume; žiedais pasipuošę daugelis sodų.

Daugybė žmonių visą laiką stovėjo prieš ka-

reivines. Ypatingai daug buvo gimnazisčių bei gimnazistų ir šiaip jaunų merginų.

Norėdami ką nors perduoti apie save, ar ką nors pranešti, kad ir tolimiems namiškiams, lupome iš sienų tinką ir rašėme laiškučius. Įsukdavome tinko gabalėlį į laiškutį ir, nutaikę progą, kada sargybiniai nusisuka, mesdavome į minią. Minioje kas nors pagaudavo. Tada buvom tikri, kad bus pranešta namiškiams. Ir man pavyko laiškelį įmesti į susirinkusių žmonių tarpą.

Didelė įvairių žmonių minia išstovėjo iki vakaro. Tik saulei nusileidus, esesininkai visus išvaikė. Taip ir mes visą laiką išstovėjome prie atdarų didelių langų. Kai sargybiniai išvaikė susirinkusius žmones, pasidarė labai slegianti nuotaika. Antrodė, kad visai esame atskirti nuo savųjų. Tuoj mums visiems griežtai įsakė uždaryti langus ir pasitraukti. Jautėme, kad jei kas neklausys, bus nušautas be perspėjimo. Visi turėjo eiti gulti.

Jau temo. Viduje nebuvo jokios šviesos. Susirinkęs įvairių primėtytų popiergalių ir skudurų bei visokių šiukšlių, pasidariau kampe guolį. Visi kiti visokiais būdais irgi rengėsi nakvynei. Buvo sunku sugulti, nes patalpose buvo bent triskart daugiau žmonių, negu normaliu laiku.

Atsigulus, neėmė miegas. Labai slegiančios mintys lindo į galvą. Užsimerkus, visokie vaizdai slankiojo galvoje: namiškių, draugų ir neaiškaus

likimo. Galų gale, po kokių poros valandų, užmigau neramiu miegu. Imu sapnuoti, kad ištraukiau visus dantis. Pagal mano motinos galvojimą, ištraukti dantį, tai kas nors mirs, ar atsiskirs. O visus dantis ištraukti reiškia, kad amžinai atsiskirsi nuo visų.

Baisaus sapno sukrėstas, šokau iš guolio ir tuo pačiu momentu pasigirdo švilpukas ir esesininkų šauksmas "Kelk!" Stagiai pašokęs, nežinojau kur esu ir kur bėgti. Taip pat perbėgo mintis, nejaugi atsiskirsiu nuo visų?... Gal varys sušaudyti?... Pažvelgiau pro langą. Jau buvo pradėję aušti.

Tai buvo pranašingas sapnas, žvelgiant į tai, kas šiandien jau tikra: abu tėvai Lietuvoje jau mirę, kurių nuo Marijampolėje pergyventų dienų nebemačiau; jauniausias brolis Juozas žuvo partizaninėse kovose; antras brolis Motiejus ir sesuo Stasė po daugelio metų iš rusiško kaceto grįžo į Lietuvą be sveikatos ir šiaip taip dar vegetuoja, vos gavę teisę apsigyventi Lietuvoje. O aš pats gyvenu Amerikoje, ir nėra vilties, kad kada nors sugrįšiu pas likusius savuosius. Geriausi draugai dingo bolševikų kacetuose ar žuvo partizaninėse kovose.

Nors vokiečiai karščiavosi ir šaukė greičiau lauk, bet šį kartą mes per daug nesiskubinom, lyg nujausdami, kad tai paskutinį auštantį rytą Lietuvos padangę regime.

SUDIEV, LIETUVA!

Kieme burgzdami jau stovėjo du autobusai. Į kiekvieną autobusą sugrūdo maždaug po penkiasdešimt žmonių. Priešais, iš abiejų autobuso galų, atsisėdo po tris esesininkus, su į mus atkreiptais automatais. Tuoj buvom perspėti, kad nesidairytumėm į šalis ir nesikalbėtumėm. Jei kas neklausys, bus vietoje nušautas.

Iš viso į autobusus buvom suvaryti 106 kariūnai. Autobusai tuojau pajudėjo. Per miestą važiavome jau baigiant išaušti. Baisios mintys kankino, nes nežinojome kur mus veža tokioje didelėje apsaugoje. Gatvės buvo tuščios. Nesimatė nei vieno žmogaus. Prie šoferių sėdėjo dar po du ginkluotu esesininku. Iš aušros pašvaistės nustatėme, kad mus veža į Vakarus. Labai neramiai kraipėme akis pro autobuso langus. Sargybiniai akių nuo mūsų vis nenukreipė. Išvažiavus iš mies-

to, saulė jau buvo patekėjusi. Buvo labai gražus pavasario rytas. Bėgo pro šalį puikūs gamtos vaizdai. Autobusas mus, tylius ir susikaupusius, nešė į nežinią.

Kilo mintis staiga pulti abiejuose autobuso galuose esančius esesininkus ir juos nuginkluoti. Toks puolimas galima būtų vykdyti tik gerai susitarus, tai jie tada nespėtų net iššauti. Bet kaip susitarti, jei negalima net galvos pasukti į autobuso vidų.

Ir taip begalvojant apie išsilaisvinimą, gal po kokios poros valandų privažiavome Šešupės tiltą. Pažinau, kad ten būta Kybartų. Dabar supratau, kad veža į Vokietiją darbams. Sušaudymo baimė aprimo.

Pervažiavus Šešupės tiltą, autobusas važiavo vis tolyn ir tolyn. Vienoje vietoje, krūmokšniais ir pušimis apaugusioje vietovėje, autobusai sustojo. Visus sukrėtė baimė, kad gal čia visi būsime sušaudyti, nes vokiečiai, kaip ir bolševikai, visai nesiskaito su žmogaus gyvybe. Tuojau iš autobusų iššoko sargybiniai ir liepė visiems iš autobusų skubiai išlipti. Į mus buvo atsukti automatai. Visus apėmė siaubas. Daugelio veidai pabalo. Atrodė, kad tikrai būsime sunaikinti. Tuoj įsakė visiems sėstis ant griovio kraštų, prieš vienas kitą.

Pradėjom manyti, kad varys į mišką ir sušaudys. Kai pamatėme, kad šoferiai atneša du didelius krepšius su jau padarytais duonos-margarino sumuštiniais, baimė tuoj pat atslūgo. Kiekvienas

gavome po vieną sumuštinį. Tuojau pasijutom lengviau. Visi supratom, kad jei duoda užkąsti, tai nebūsime sušaudyti, o tik vežami į Vokietiją darbams.

Saulė jau rodė beveik vidurdienį. Šoferiai aprūpino autobusus tuo, kas reikalinga tolimesnei kelionei. Užkando ir esesininkai, ir autobusų vairuotojai. Po pusvalandžio vėl pradėjome važiuoti tolyn. Šalimai matėsi įvairūs gražiai sutvarkyti ūkiai bei maži miesteliai su švariomis gatvėmis ir gražiais namais.

Saulei besirengiant leistis už kalvų ir miškelių, staiga atsidūrėme prie labai tankiai spygliuotomis vielomis apraizgytų aukštų vartų. Virš vartų didelėmis raidėmis buvo užrašytas toks pavadinimas: STUTHOF CONCENTRACION LAGER. Tie vartai tuojau atsidarė, ir mus visus suvarė į vidų. Ten mus apsupo juodas uniformas dėvintieji ginkluoti sargybiniai. Lagerio viduryje ėjo dvigubomis vielomis išpintas takas. Šonuose matėsi daugybė barakų. Apink juos tęsėsi aukšta, dvigubai spygliuotomis vielomis išpinta, tvora. Vielomis buvo leidžiama stipri elektros srovė. Aplink visą lagerį matėsi daug sargybos bokštų, kuriuose su kulkosvaidžiais budėjo sargybiniai. Nakties metu tvoros švitėjo nuo prožektorių. Įėjus į vidų, pradėjome šiurpulingai drebėti.

Visus išrikiavo po tris ir varė vielomis išpintu koridoriumi. Keletą minučių praėjus, sustojom. Tuojau atsidarė vielų koridoriaus šoniniai vartai. Įėjus pro tuos vartus, radom tris barakus,

kurie buvo aptverti elektrifikuotomis vielomis.

Pasirodo, kad visa didelė koncentracinio lagerio stovykla buvo aptverta aukšta, apie trijų metrų aukščio, dviguba tvora, per kurią buvo leidžiama elektros srovė. Maždaug kas 200 metrų viens nuo kito, iškelti gerokai virš tvoros sargybos bokšteliai. Juose dieną ir naktį budi sargybiniai su kulkosvaidžiais. Naktį išilgai tvoros bėgioja prožektorių šviesa. Viduje niūkso grupėmis po tris šimtai barakų. Kiekvieną grupę sudaro trys barakai, kurie yra aptverti tokia pat spygliuotų vielų tvora su elektros srove, kaip ir visas lageris. Jei kas bandytų prisiliesti prie spygliuotos tvoros, tuojau stipri elektros srovė nutrenktų. O jei kas turėtų nuo elektros srovės apsisaugojimo priemonių ir bandytų perlipti per tą tvorą, tai tas sargybinių iš bokšto tuoj pat būtų nušautas.

Vos įžengus į vidų, esesininkas tuoj perspėjo, kad kas bandys kalbinti ar ženklais susirodyti su kaliniais už tvoros, tuojau bus nušautas. Paskirstęs maždaug po 35 žmones į kiekvieną baraką ir nieko daugiau nesakęs išėjo.

Sargybiniui išėjus, kažkokia magiška jėga subūrė visus į apvalią krūvą ir užtraukėm iš visos širdies galingai besiveržiančią dainą "Lietuva brangi, mano tėvyne"... Lagery pasidarė tyla, nes niekas negalėjo suprasti kas čia įvyko. Lygiai prieš mūsų barakus buvo už vielų kiti lietuvių barakai, kuriuose buvo kalinami suimti lietuviai uždarant aukštesnes mokyklas. Jie buvo be galo šio įvykio nustebinti, o esesininkai vėliau stebėjosi, kad tai buvusi stebuklinga daina. Tuo laiku mes buvom visiškai pamiršę, kad sargybiniai galėjo į mus pradėti šaudyti. Deja, nieko neįvyko. Kaliniai, kurie matė mus varant su vokiškomis uniformomis per lagerį, manė, kad įvyko kariuomenės sukilimas.

Tuojau pradėjau nepastebimai žvalgytis kas aplinkui darosi: kiek aplinkui kalinių, kaip arti yra sargybinių bokštai ir kiek slankioja esesininkų... Staiga pamačiau už tvoros, neperdaug toli, inžinieriaus Darginavičiaus sūnų. Aš jį artimai pažinojau Vilniuje gyvendamas; daug kartų esu buvęs jo šeimos bute. Jis suimtas kartu su žymiaisiais mūsų veikėjais, uždarant aukštąsias mokyklas Lietuvoje. Ant jo rankovės buvo geltonas

raištis. Kaip vėliau patyrėme, asmenys, kurie buvo suimti uždarant aukštąsias mokyklas, neseniai buvo paskelbti garbės kaliniais ir nešiojo ant rankovės geltoną raištį. Jie nebuvo varomi prie sunkių darbų, o dirbo tik sandėliuose, raštines valė, padėjo virtuvėse ir t.t.

Jaunasis Darginavičius ir mane tuojau pažino ir pradėjo netoliese, lyg šiukšles rinkadamas, sukinėtis. Tai pastebėjęs, aš netrukus atsistojau barako giliame tarpduryje taip, kad sargybiniai nematytų, ir ženklais parodžiau jam, kad parašysiu laiškelį. Jis tuojau suprato mano ženklus.

Garbės kaliniai, naudodamiesi lengvatomis, galėjo bet kuriuo laiku laisviau vaikščioti po savo rajoną.

Paėmęs pieštuką, neužilgo suradau popieriaus, kad ir nešvaraus, gabalėlį, surašiau kas mes esame, kodėl suimti ir kiek mūsų čia yra. Gražiai tą popierėlį sulankstęs, įvyniojau dar į antrą purvino popieriaus gabalėlį ir išėjau iš barako į aikštelę. Matau — Darginavičiukas dar valo prieš mus už spygliuotų vielų aukštos tvoros aikštelę. Ieškau galimybių, kaip perduoti laiškelį, nepastebint niekam iš šalies. Paėjus kiek toliau, pamačiau srutų upelį, tekantį į lietuvių kalinių pusę, per mūsų aikštės kraštą. Tas srutų upelis tekėjo betoniniais vamzdžiais. Matau, vamzdžiai kai kur pramušti ir matėsi skystų srutų srovelė. Už spygliuotos tvoros, kur yra Darginavičiukas, taip pat matėsi kai kur cemento vamzdžiai su jų viršuje pramuštomis ilgokomis skylėmis. Kilo mintis,

kad geriausia būtų perduoti laiškelį Darginavičiukui, jį įmetus į tą srutų upelį. Ta srovelė jį nuneš į jo pusę ir jis galės lengvai pastebėti ir pasiimti.

Sustoju ir nežymiai laukiu, kada jis atsisuks į mano pusę. Kai tik jis pažvelgė į mane, aš tuojau pradėjau eiti srutų srovelės pusėn, kur matėsi didesnė skylė. Tyčia paslydau ir suklupau. Suklupdamas, ranka atsirėmiau į betono vamzdį prie išmuštos skylės ir įmečiau į vidų tą laiškelį. Tuojau pakilau ir ėmiau valytis kelnes, lyg būčiau susipurvinęs. Vaidindamas lyg užsigavęs koją, kiek šlubuodamas ėjau į baraką, galvodamas, ar mano pažįstamasis suprato mano norą jam laiškelį pasiųsti. Netrukus pamačiau Darginavičiuką, jau besiklaupiantį prie cemento vamzdžių, kur yra skylė, ir taisantį savo bato raištį. Popieriaus gniužulėlis neužilgo atplaukė prie jo. Suvaidinęs renkąs šiukšles, tą popieriuką paėmė. Tokiu būdu lietuviai garbės kaliniai sužinojo, kas mes esame.

Vakare, kai atvežė bačkoje mums sriubą vakarienei, jos dugne radome plastikiniame maišelyje cigarečių ir duonos riekelių, nes dalis garbės kalinių dirbo maisto sandėliuose ir virtuvėse. Jie ir išvežiodavo maisto davinius kaliniams. Buvo labai malonu, kad lietuviai kaliniai taip atkreipė dėmesį į mus.

Sutemus buvo griežtai draudžiama išeiti iš barako. Nakties metu, žiūrint pro langelį, matėsi elektros šviesoje šiurpus KZ lagerio vaizdas. Visur buvo tylu, tik kartais sargybinių šunys su-

lodavo.

Buvom labai pavargę ir greit suvirtom į kietus guolius. Apie vidurnaktį, gal ir vėliau, jau bemiegąs išgirdau keistą, lyg žmonių triukšmą, lyg komandas ir einančių žmonių šlamėjimą. Pasirodo, kaip vėliau sužinojau, atvarė didelį lenkų partizanų ir Prancūzijos žydų skaičių.

Pabudino anksti rytą keliamų kalinių komandos. Tuoj pat juos surikiavo, patikrino ir vėliau išvarė į darbus. Deja, mums niekas nieko nesakė ir niekas nekėlė. Vis dėlto ir mes sukilom ir stebėjom pro langelius, kas darosi lageryje. Žygiavo pulkai dryžuotų žmonių (dryžuota kalinio uniforma) pro lagerio vartus į įvairius darbus. Keikė ir koliojo sargybiniai varomus kalinius, dažnai net mušdavo su specialiais bizūnais. Atrodė, kad žvėrys, o ne žmonės puola nelaimingus kalinius.

Saulei pakilus, lagerio triukšmas nutilo. Tie patys maisto išvedžiotojai-kaliniai mums atvežė pusryčius. Kažkas buvo panašu į kavą, ir duonos po riekutę, margarinu apteptą. Apačioje, po sumuštiniais, vėl radome cigarečių ir porą dėžučių marmelado ir duonos riekučių, suvyniotų į baltą popierių. Atvežtą maistą su indu mums palikdavo. Maistą pasidalindavom patys. Vėliau tuščią indą tie patys atvežėjai pasiimdavo.

Dienos metu lageryje kalinių beveik nesimatydavo, tik retkarčiais pasirodydavo vienas kitas lietuvis garbės kalinys. Kiek atokiau nuo mūsų mačiau kun. Lipniūną. Kartą pastebėjau pereinant per aikštę kun. prof. Ylą ir inž. P. Narutį. Kitų beveik nesimatė arba negalima buvo atpažinti, nes buvo gerokai suvargę.

Laukėme, ką darys su mumis. Joks esesininkas nesirodė ir niekas nieko mums nesakė. Ir taip praėjo visa diena.

Pietų gavome po samtį kiek geresnės sriubos, o vakarienei — po duonos riekutę, apteptą marmeladu, ir tokios pat kavos. Po sumuštiniais vėl radome suvyniotų į popierių cigarečių.

Iš tarpdurio, vis stebėjau ar nepamatysiu daugiau pažįstamų lietuvių. Nei vieno daugiau nemačiau.

Taip atėjo ir vakaras. Temstant, be jokio raginimo, vėl sulindome į barakus nakvynei.

Man vis neišėjo iš galvos mintis, kodėl mums niekas nieko nedaro ir nesako. Kas gi, pagaliau, čia yra? Pradėjo visokios mintys lįsti į galvą. Daugiausia vargino klausimas, ką jie su mumis darys. Ir taip įvairiai galvodamas, nejučiomis už-

migau. Sapnavau, jog kažkur skraidžiau. Apačioje mačiau slankiojančius juodus šešėlius... Per miegus dažnai išgirsdavau duslius automatinių ginklų šaudymus, lyg tai kažkur toli, lyg tai kažkur po žemėmis. Tie duslūs šūvių garsai kėlė nerimą.

Po kurio laiko sužinojau, kad tai buvo šaudomi lenkų partizanai ir Prancūzijos žydai, kuriuos atvarė į lagerį praeitą naktį. Tik tada paaiškėjo, kodėl mums niekas nieko nesakė ir nieko nedarė, nes esesininkai buvo labai užimti, benaikinant daug atvarytų nelaimingų žmonių.

Šaudymai prie krematoriumo ir deginimas vykdavo kiekvieną naktį. Pats lageris buvo perkrautas. Sušaudytus žmones kiti kaliniai turėdavo sunešti į krematoriumą ir ten juos deginti. Tai buvo labai žiaurūs vaizdai.

VYKSTAME NEŽINOMYBĖN

Rytui auštant, prie barako durų pasigirdo triukšmas. Staiga triukšmingai atsidarė barako durys ir į vidų įėjo keletas esesininkų. Vienas jų piktu balsu sušuko:

— Kelt, ir bėgte į barako aikštelę!

Šokom greitai iš guolių. Kadangi gulėjom apsirengę, greit išbėgome išsigandę pro duris. Už durų pamačiau būrį ginkluotų esesininkų. Perbėgo sukrečiantis baimės jausmas, kad gal varys į krematoriumą, ir būsime sunaikinti, kaip dešimtys tūkstančių kitų nelaimingų žmonių.

Greit mus surikiavo po tris ir išvedė į tą patį spygliuotomis vielomis išpintą lagerio koridorių.

Vieni drebėjo šaltame rytmetyje, kiti baimės apimti ir kamuojami klausimo — kas dabar bus? Visus varė tuo pačiu keliu, kuriuo čia atvarė. Išėjom laukan per tuos pačius baisius vartus, per kuriuos čia įėjom. Apsupti ginkluotų automatais sargybinių, ėjome keliu tolyn nuo baisiojo lagerio. Paėjus ilgoką laiko tarpą, įvedė mus į traukinių stotį. Stotis atrodė neperdidelė, pilna įvairiomis uniformomis kariuomenės. Daug matėsi ir civilinių žmonių.

Mus suvarė į gyvulinius vagonus, specialiai parengtus suimtiesiems vežioti. Vagonuose nebuvo kur atsisėsti, reikėjo visą laiką stovėti. Nebuvo ir jokių išviečių. Sargybiniams viename vagono gale buvo įrengta su specialia pertvara vieta, kur buvo galima patogiai sėdėti ir stebėti suimtuosius. Toje pertvaroje buvo keturi esesininkai su atkištais į mus ir parengtais šauti automatais. Vieni stovėjo, o kiti sėdėjo. Per tam tikrą laiką vis pasimainydavo.

Netrukus traukinys pajudėjo. Važiavom per gražias apylinkes, gražiai sutvarkytus ūkius ir miestelius, stotyse kartais sustodami. Visur matėsi kariuomenės ir civilinių žmonių didelis judėjimas. Vienoje didelėje traukinių stotyje mūsų traukinys sustojo. Pro šalį važiavo traukinys, prigrūstas bėgančiais nuo bolševikų žmonėmis. Viename vagone pastebėjau keletą iš Čiurlionio Ansamblio pažįstamų veidų. Pasirodo, tame traukinyje važiavo bėgantis nuo bolševikų visas Čiurlionio Ansamblis ir daugybė lietuvių.

Po kurio laiko mūsų traukinys vėl pajudėjo. Saulė jau buvo gerokai po vidurdienio. Tiek daug valandų išstovėjus, kojos labai pavargo, tiesiog linko. Be to, lengvus gamtos reikalus atlikome viename kampe, nes mūsų niekur neišleido. Oras pasidarė dvokiantis.

Pavažiavus keletą valandų, vėl įvažiavome į didelę geležinkelių stotį. Čia žmonių buvo labai didelė spūstis — pilnas peronas. Žmonės pro vienas kitą vos galėjo praeiti. Mūsų traukinys sustojo gale perono. Iš gretimo vagono išlipo būrys esesininkų, kurie važiavo atskirai, kaip mūsų palyda. Jie tuojau pradėjo mus skaičiuoti. Padarė tuščią aikštelę prie mūsų vagonų. Tada tankiai apstojo tą aikštelę ratu, nuo pat vagono durų, atidarė vagono užrakintas duris ir liepė visiems išlipti laukan ir sustoti aikštelėje. Suėjome visi į aikštelę ir sustojome netvarkingai. Tada vyresnysis liepė visiems tuoj nusismaukti kelnes ir čia pat atlikti visus gamtos reikalus. Buvo labai nepatogu, nes aplinkui stebėjo žmonės. Žinoma, nebuvo kas daryti. Geriau čia, negu į kelnes. Nemalonus dvokimas tuojau pasklido visoj aplinkoj. Biauresnio vaizdo tūkstančių žmonių akivaizdoje negalėjo būti. Kai mes perono aikštėje, žmonių minios akivaizdoje atlikinėjome gamtos reikalus, esesininkai mus saugojo su automatais, atkreiptais į tupinčius. Tuojau rusų belaisviai viską išvalė.

Atlikus gamtos reikalą, tuojau liepė grįžti į vagoną. Sulipus į vidų, durys vėl buvo užrakintos. Kai mes vėl pajudėjom tolyn, saulė jau buvo visai pavakaryje. Bevažiuojant visai sutemo. Nuo ilgo stovėjimo jautėsi labai didelis nuovargis. Labai kankino alkis, nes niekur niekas nė vandens nedavė. Laukėme, gal kur nors išlaipins nakvynei, bet veltui. Atrodė, kad važiuosime visą naktį. Ir taip bevažiuojant nakties metu, horizonte pradėjo rodytis kalnų siluetai. Traukinys sustojo tik vėlai vakare mažoj stotelėj. Tuojau išlipo esesininkai ir atrakinę vagono duris liepė lipti laukan. Išlipus, visus surikiavo po tris į rikiuotę ir iššygiavom keliuku į tamsą. Po kokios valandos kelionės, tolumoje, tarpkalnėje, pamatėm didelę šviesų pašvaistę. Priartėjus arčiau, pamatėm spygliuotomis vielomis apipintus aukštus vartus. Viršuje didelėm raidėm buvo parašyta: "GROSS ROSEN KONZENTRATIONS LAGER". Dar baisesni vartai ir spygliuotos elektrifikuotos tvoros negu Stuthof'o.

Atsidarius vartams, pasitiko kitas sargybinių būrys. Staiga išgirdom lietuvišką komandą:

— Paskui mane, žengte marš!

Lietuviška komanda mus labai nustebino. Mus vedė pro įvairius barakus, elektrifikuotomis dvigubomis tvoromis izoliuotus. Kitų sargybinių užpakalyje nebuvo. Staiga sustojom prie vieno didelio, gerai apšviesto barako. Atvedęs esesininkas šūktelėjo lietuviškai:

— Tai jūsų buveinė. Pasirinkite barake lovas savo nuožiūra ir galite gulti. Ką turėsite daryti, bus pranešta rytoj.

Pradėjus visiems eiti į baraką, sargybinis vis stovėjo ir sekė akimis kiekvieną. Norėdamas pamatyti, kas čia per "lietuvis", priėjau arčiau. Na, ir žiūriu — senas mano pažįstamas iš Panevėžio laikų. Mobilizacijos laiku Panevėžyje buvau civilinės apsaugos vyresniuoju, o tas esesininkas buvo mano pavaduotojas. Mudu labai gerai sugyvenome. Ir vėliau, iki karo, visą laiką palaikėme draugiškus santykius.

Tuojau pažino ir jis mane. Greit priėjo ir draugiškai pasisveiknio. Pasisveikinęs, išdrožė pamokslą, kad kaip mes drįstame priešintis tokiai vokiškai galybei, kuri tuoj gali visus sumindžioti, ir taip toliau, ir taip toliau... Užbaigęs pamokslą, vis dėlto draugiškai prabilo: "Dėlei mūsų draugiškų santykių praeityje aš jums padėsiu, kiek galėsiu".

— Žinokite, — sako jis, — čia yra naikinimo lageris tiems, kurie eina prieš vokišką valdžią. Kaliniai baisiose sąlygose turi laužti čia kalnuose pilkąjį granitą. Kaip matėte, daug kur geležinkelių pabėgiai apipilti pilkojo granito laužu. Tai

daugiausia tik kalinių darbas. Kaliniai šiame baisiame darbe ištesi tik nuo trijų iki penkių mėnesių. Dauguma žūsta sprogdinant akmens blokus. Kiti miršta nuo baisaus darbo ir išbadėjimo.

Šie žodžiai mane labai sukrėtė. Jei likimas mus išgelbėjo iš Stuthof K.Z., kur buvome atvežti sunaikinimui, tai čia vėl pajutome tą pačią baimę.

Nemačiau reikalo jam aiškinti padėtį, kaip mes čia pakliuvom. Apsikeitėm keliais paprastais sakiniais. Jis pasakė, kad rytojaus dieną vėl bus su mumis ir tada galėsime daugiau pasikalbėti, o dabar leido eiti gulti.

Matydamas mūsų naujo prižiūrėtojo draugišką laikyseną, priminiau, kad esame labai pavargę ir beveik para kaip nieko nevalgę. Jis po tų žodžių labai susirūpino. Kiek pagalvojęs pasakė, kad bandysiąs parūpinti mums ko nors nžkąsti.

— Paprastai, — sako jis, — daug įvairaus maisto lieka nuo lagerio administracijos, ir tas maistas yra išmetamas. Aš nubėgsiu į virtuvę ir, jei dar ką nors rasiu, greit atnešiu. Virtuvėje dirba vienas mano draugas.

Ir tikrai, po keliolikos minučių jis mums pristatė įvairių maisto likučių ir geroką puodą makaronų sriubos. Nors tas maistas, skirtas išmetimui, ir taip gerai neatrodė, bet mums išalkusiems buvo tikra palaima.

Pasistiprinęs, atsisveikinau su bičiuliškų esesininku ir nuėjau gulti. Silpnoje elektros šviesoje susiradau tuščią lovą. Lovoje buvo tik tru-

putis sutrintų šiaudų ir daugiau nieko. Didelio nuovargio slegiamas, virtau kaip į pūkinį guolį ir greitai užmigau.

Miegodamas jutau, jog kažkas rėplioja per veidą ir atlapą krūtinę. Galų gale pabudau, perbraukiau ranka per veidą, ir žiūriu — pilna sauja blakių. Greit šokau iš lovos, nusipurčiau nuo veido ir kaklo blakes. Tuojau nusivilkau marškinius bei kelnes ir iškračiau ten prilindusias blakes. Apsivilkęs be blakių drabužiais, pradėjau galvoti ką reikės daryti. Viename kampe stovėjo į kėdę panašus daiktas, o netoliese radau ir taburetę (kėdė, bet be atramos). Atsisėdęs ant tos kėdės, atsilošiau į atramą, o kojas pasidėjau ant taburetės. Tokiu būdu pradėjau snausti, ir taip sulaukiau ryto.

Rytmetį, jau saulei patekėjus, pakėlė visus tas geradaris esesininkas. Lauke parodė šalto vandens lovį, kuriame buvo galima apsiprausti, ir pats nuėjo.

Po pusvalandžio grįžo su dviem maisto išvežiotojais kaliniais, kurie atvežė kavą ir sumuštinius. Pusryčiai, dėka mano pažįstamo apsukrumo, buvo žymiai geresni negu kitų kalinių. Pavalgius, liepė palaukti barake, kol jis sugrįšiąs.

Geradaris esesininkas grįžo už kokių poros valandų. Tuomet aš su juo pasidalinau praeities ir dabarties įspūdžiais. Pasikalbėjimą baigus, jis pasakė, kad dabar eisime į pirtį. Visus išrikiavo po du ir žygiavome pirties link. Pirtis gana didelė. Lubose lygiagrečiai išvesti geležiniai vamzdžiai, iš kurių trykšta vanduo.

— Normaliai kaliniams čia duodamas tik šaltas vanduo, — tarė jis, — bet jūs gausite šilto vandens ir šiokio tokio muilo. Be to, laikas neribotas, nors kiti kaliniai turi nusiprausti tik per penkias minutes.

Išsimaudėme visiškai gerai. Vėliau po du išsirikiavome kieme. Iš čia vėl mus nuvedė į tą patį baraką.

Pietus vėl gavome pagerintus; taip pat ir vakarienę. Į jokius darbus mūsų nevarė; buvome kaip tikri svečiai.

Po vakarienės pasiskundžiau savo draugiškam esesininkui, ar jis negalėtų mums parūpinti švaresnio barako, nes dabartiniame barake praeitą naktį negalėjome miegoti dėl daugybės blakių.

— To, — sako jis, — negaliu padaryti. Darykite kaip išmanote ir ieškokite būdo kaip nors apsiginti nuo blakių; gal vėliau kas pasikeis.

Kaip vėliau teko sužinoti, šitame žmonių naikinimo lageryje tyčia kaliniai apleisti blakėmis, kad daugiau būtų kankinami.

Praleidom ir antrą baisią naktį. Blakės buvo dar įkyresnės. Antra naktis buvo beveik be miego.

Ryte vėl mus prikėlė tas pats mano draugas esesininkas. Nusiprausus, kavą atvežė ir vėl tie patys kaliniai. Duonos su marmeladu gavome daug daugiau kaip kiti kaliniai. Pusryčių metu atėjo trys esesininkai karininkai, kurį laiką pavaikštinėjo ir, pasižiūrėję į mus, nieko nesakę, vėl išėjo. Galvojome — ką tai reiškia? Jokių ženklų nėra, kad varys į darbą.

Pavalgę susėdom barake. Kai kas atsigulė ir laukėm kažko... Visokios mintys lindo į galvą.

Po kurio laiko atėjo ir vėl tas pats draugas esesininkus ir, visus išrikiavęs po keturis, nuvedė į baraką-salę. Salės gale, netoli didžiųjų durų, visus sustatė, bet neištarė nei žodžio. Visi stovėjom neramūs, ir kažko laukėme. . Po kurio laiko pasirodė duryse lagerio komendantas su keturiais karininkais esesininkais. Lietuvis esesininkas sukomandavo lietuviškai: Ramiai! Visi išsitempėm. Komendantas rankos mostelėjimu davė ženklą laisvai. Truputį atsipalaidavom ir įtempę žvilgsnius žiūrėjom į karininkus, ką jie pasakys.

Komendantas rankoje turėjo balto popieriaus

lapą. Maniau, kad mums perskaitys mirties sprendimą, kaip sukilėliams prieš vokiečių valdžią. Iškilmingai jam atsistojus prieš mus, iš šonų sustojo po du karininkus. Pakėlęs prieš akis minėtą balto popieriaus lapą, pradėjo skaityti, o mano buvęs draugas esesininkas vertė į lietuvių kalbą. Tai buvo pulkininko Byronto atsišaukimas į lietuvių tautą, kad visi buvę generolo Plechavičiaus dalinių vyrai, kurie yra pabėgę ir slapstosi po generolo Plechavičiaus štabo suėmimo, kviečiami vėl grįžti atgal ir kovoti kartu su vokiečiais prieš bendrą priešą — bolševikus...

Po to buvo pranešta, kad mums bausmė nuimama ir būsime panaudoti vokiečių kariuomenės daliniuose fiziniams darbams. Tuoj pat būsime grąžinti į Stuthofą atgal.

GRĮŽTAME Į STUTHOFĄ

Ceremonijoms užsibaigus gavome pagerintus pietus. Po pietų, su maža palyda tuoj iššygiavome tuo pačiu keliu į traukinių stotelę. Esesininkai, kurie mus vedė į stotį, buvo daug švelnesni. Manau, kad tas mano draugas esesininkas jau iš anksto žinojo, kad mus iš čia greitai išveš.

Labai nustebome, kai mus susodino nebe į kiaulinius vagonus, o į keleivinius, nors ir nelabai kokius. Kažkaip pasijutome žmonėmis beesą. Sargybiniai vaikštinėjo tik vagono koridoriais ir visai nieko nesakė.

Atgal važiavome per tuos pačius miestus.

Visur stotyse matėsi daugybė žmonių. Tai daugiausia pabėgėliai nuo fronto. Šį kartą traukinių stotis lengviau pervažiavome. Dar saulei nenusileidus, vėl pasiekėme Stuthofą. Elektrinės spygliuotos aukštos tvoros vėl mus išgąsdino. Visa laimė — baisieji spygliuotų vielų vartai nebeatsivėrė. Mus patalpino į vieną didelį baraką, toliau už baisiųjų vielų. Čia lovose buvo pakankamai šiaudų; taip pat ir šiaudais prikimštų pagalvėlių. Be to, buvo balta paklodė pasikloti ir milinė antklodė apsikloti. Visur buvo labai švaru ir jokių blakių ar parazitų nebuvo. Deja, greit pasirodė, kad toji švara ir buvo mūsų kankintojas.

Vos tik pasirinkus lovas barake ir apsiprausus ilgame lovyje su šaltu vandeniu, atvežė bačką kažko panašaus į sriubą. "Skaniai" pavakarieniavę, gavome leidimą eiti gulti. Taip kelias dienas beveik be miego iškankinti, miegojome kaip užmušti.

Penktą valandą ryte esesininkas švilpuku ir riksmu mus pažadino. Leido pusę valandos lovoms pakloti, nusiprausti ir apsirengti. Po to išrikiavo visus lauke, prie barako. Atėjo SS viršila ir pora puskarininkių. Viršila tuojau perskaitė dienos darbų programą: keltis penktą valandą ryte, per valandą lovas pakloti, nusiprausti, nusiskusti barzdas ir papusryčiauti.

Pilnai save atpsitvarkę, šeštą valandą jau turėsime būti išsirikiavę lauke, prie barako, darbams; dvyliktą valandą iki pirmos — pietūs ir poilsis (bet ne gulti); pirmą valandą jau turime būti vėl išsirikiavę darbams; nuo septintos valandos vakaro ligi vienuoliktos valandos vakaro išvalymas barako, susitvarkymas, švara ir apžiūrėjimas darbo rūbų; vienuoliktą valandą patikrinimas, ir turi būti visi lovose; šiaip sau, bet kuriuo laiku prigulti draudžiama. (Gerai tos dienotvarkės nebeatsimenu, gal ir klystu kai kur.)

Perskaitęs dienotvarkę, viršila paskyrė vieną SS puskarininkį tiesioginiu mūsų viršininku, kuris ves mus į įvairius darbus ir užsiėmimus. SS puskarininkio pavaduotojas, mažo ūgio, biaurios išvaizdos SS grandinis, į mus žiūrėjo kaip į vergus.

Po viršininkų paskyrimo, nuvedė mus į sandėlį ir išdavė sulopytus drobinius darbo rūbus, kurie skyrėsi nuo kitų kalinių.

Jau iš pat pradžios nauji mūsų viršininkai parodė savo brutalumą; ypatingai pavaduotojas, dar mums bebūnant darbo rūbų sandėlyje. Apsirengę naujais "liuksusiniais" drabužiais, atrodė-

me kaip tikri valkatos. Vos išėjus iš sandėlio, parodė kokia turi būti tvarka ir švara barake; taip pat ir aplink barako aikštę.

Iki pietų įsakė išrauti piktžoles aplink baraką ir iš aikštės pakraščių, surinkti aplink baraką šiukšles, viską supilti į šiukšlių dėžes ir nunešti į tolokai esančią šiukšlėms skirtą vietą. Po to reikėjo nuplauti į baraką vedančius laiptus ir išplauti patį baraką.

Rodos, dirbom sąžiningai, bet naujieji viršininkai vis ieškojo priekabių, nuolatos keikėsi ir net norėjo vieną kitą apspardyti. Vadino kaulėmis, tinginiais ir panašiai. Štai kaip "gražiai" naciai sutiko Lietuvos kariūnus ir juos pasveikino.

Po pietų, užsrėbus šiokios tokios sriubos, nuvarė su rankiniais vežimėliais į šiukšlių supylimo vietą, iš kur su rankiniais vežimėliais tas šiukšles turėjome vežti į tolokai esančią raiste deginimo vietą. Esesininkai vis šūkavo ir keikėsi, kad perlėtai dirbame.

Baigus darbą, tuos vežimėlius turėjome švariai išplauti ir nuvežti ten, iš kur paėmėme.

Po vakarienės, apsitvarkymo laiku, kurių rūbai buvo darbo metu sutepti ar įplėšti, turėjom švariai sutvarkyti.

Ir tokiu būdu prasidėjo kasdieninis "muštras" — greičiau, greičiau, tinginiai, ir t.t. Nors ir dėl mažiausio niekniekio, imdavo vaikyti po lauką: bėgti, gult ir vėl kelti ir bėgti, ir taip be galo. Taip belakstant, apsipildavome prakaitu ir

veidai aplipdavo dulkėmis. Be to, drabužiai išsipurvindavome, o vakare turėdavom juos švariai išplauti. Jei rasdavo pas kurį kokią dėmelę, tas atsitūpęs turėdavo eiti žąsele apie ketvirtadalį kilometro į skalbimo vietą ir vėl plauti. Tokie reiškiniai kartodavosi kasdien.

Po vakarienės tuojau šokome plautis, tvarkytis, siūti ir viską švarinti. Po patikrinimo, dešimtą valandą, įsakymas gulti. Lovos paruošimui, nusirengimui ir atsigulimui duota tik penkios minutės. Kas nespėja laiku apsitvarkyti, turi tuojau keltis ir, mažiausia, dešimt kartų apibėgti aplink baraką, ir per penkias minutes vėl atsigulti. Tai kasdieninis reiškinys.

Kasdien varydavo į įvairiausius, dažnai sunkius ir nešvarius darbus, nieko bendro neturinčius su kariuomenės tvarka.

Maždaug po mėnesio laiko, iki pietų, siųsdavo kur nors fiziniai dirbti, o po pietų pradėjo vesti į didelę aikštę, tolokai už barakų, ir pradėjo mokinti kariškos rikiuotės. Atrodė, kad norėta kiek apmokyti ir tuoj siųsti į frontą prieš bolševikus.

Toks rikiuotės apmokinimas buvo daugiau panašus į kankinimą. Visaip vaikydavo po aikštę, liepdavo bėgti, gulti, keltis, šliaužti, ropoti. Sugalvodavo visokių variantų. O jei jiems atrodydavo, kad per lėtai vykdome esesininko komandą, tai, brolyti, tiek imdavo kankinti, kad net kvapo atgauti negalėdavom. Po tokių "muštrų", į baraką grįždavom beveik pusgyviai. Iki dešimtos valandos neturėjom teisės nei prisėsti, nei prigulti.

Po patikrinimo krisdavom į lovas kaip maišai. Tik žiūrėk, vos užmigus, komanda kelti ir sustoti prie savo lovų. Tai reiškia, kad esesininkas surado barake ant grindų kokį nors mažą šapeliuką. Tą šapeliuką turėdavom įdėti į paklodę ir, paėmę už paklodės kraštų, bėgti visi aplink baraką bent dešimt kartų. Ir taip beveik kas naktį panašios scenos kartodavosi. O kartais, įsidėję į paklodę kokį nors šiaudelį, bėgdami aplink baraką turėdavom bliauti ar rėkti visokiais balsais.

Badu kankinimas, tai buvo naciškas metodas savo priešus visai nualinti. Jei kur nors nutverdavau bulvės luobą ar žalią bulvę, nesvarbu kad žemėta, tuojau suvalgydavau. Lauke bedirbant, atveždavo bačką sriubos. Tai į vandenį įpiaustyta keletas bulvių ir įbarstyta kokių nors miltų. Tos tariamosios sriubos gaudavom po samtį. Išpilsčius tą sriubą, ant bačkos kraštų likdavo sriubos likučių. Išbadėję vyrukai puldavo prie tos bačkos ir pirštu braukdavo tiek per bačkos vidų, tiek ir per jos kraštus, kad nors šiek tiek sučiuptų dar likučių, ir pirštus kišdavo sau į burną. O vokietis, stovėdamas šalia bačkos, duodavo pagaliu per galvas.

Lagerio rajone dažnai pavieniai kaliniai ką nors dirbdavo: taisydavo šaligatvius, raudavo žoles ar ką nors panašaus dirbdavo. Praeidami esesininkai beveik visuomet dirbančius kalinius apmušdavo. Dažnai mušdavo ir spardydavo net iki užmušimo. Mušamas kalinys atsiklaupdavo prieš mušėjus ir galvą prispausdavo prie žemės, kaip šunytis.

Čia vokiečiai esesininkai buvo lyg dievaičiai. Kartą pastebėjau, kad lageryje dirba civilinis tarnautojas. Jis kartais pasirodydavo netoli mūsų barako, o jo dukra dažnai stovėdavo netoliese ir žiūrėdavo į mus, kai mus varydavo į darbus.

Vėliau sužinojau, kad tas civilinis tarnautojas yra Lietuvos vokietis. Pradėjau ieškoti progos jo paklausti, kas dedasi Lietuvoje. Kartą man valant aikštę, ėjo pro šalį to tarnautojo dukra. Aš ją prašnekinau, klausdamas, gal ji žino, kas dedasi Lietuvoje. Ji tuoj susidomėjo manimi ir pradėjo su manim kalbėti. Bet, nelaimei, to tariamojo mūsų viršininko pavaduotojas pastebėjo. Staiga sušuko žvėrišku balsu bėgte pas jį. Tuojau nusivedė į labai dulkėtą žemės plotą, kur buvo

smulkus smėlis, sumaišytas su sutrintomis durpėmis ir ėmė vaikyti po tą dulkiną plotą: greit bėgt, gult, šliaužt ir vėl kelt... Ir tol šėlo, kol nebeatgavau kvapo. Burna ir nosis buvo pilnos juodų dulkių, o akimis vos bemačiau.

Dažnai, kai sugrįždavom iš darbų ir jau būdavom prie pat barako, jei jo komandos "stok" tinkamai neišpildydavom ar per kreivai rikiuotėje sustodavom, tada turėdavom žąsele eiti aplink baraką. Žąsele einant, labai greit pakirsdavo kojas, ir nemažai vyrukų tuojau išvirsdavo. Tada apsiputoję esesininkai šaukdavo ir spirdavo į užpakalį. Jei kas nepatikdavo, kartais pastatydavo lietui lyjant prieš vėją. Ir taip išstovėti reikėdavo valandomis. Taip kartodavosi beveik kasdien. Jau po mėnesio vyrukų nosys ištįso ir žandikauliai išlindo. Niekad nemaniau, kad tokioje kultūringoje tautoje yra tiek daug sužvėrėjusių žmonių.

Mes gi jokiam vokiečiui nieko blogo nebuvom padarę, o vokiečiai su mumis elgėsi blogiau kaip su gyvuliais. Kiekvienas pasižadėjom sau, kad, jei po karo dar liksime gyvi, tai keršysime kiekvienam vokiečiui, nežiūrint kur jį sutiksim.

Kartais man tekdavo nueiti į sandėlį pakeisti visai susidėvėjusius ir suplyšusius darbo rūbus. Sandėlyje tų rūbų buvo begalė. Kartą ten nuėjęs pamačiau tarp tų krūvų rūbų vaikščiojantį kalinį. Gi žiūriu — kun. prof. Yla. Jis tuo metu išdavinėjo kaliniams rūbus. Apsidairęs aplinkui, ar niekas nemato, tyliai užkalbinau. Jis parodė ženk-

lu, kad būčiau labai atsargus. Vistik keliais sakiniais apsikeitėm.

Po to įvykio dar teko keletą kartų būti sandėlyje. Ir taip aš iš jo sužinodavau daug naujienų. Svarbiausia naujiena buvo, kada jis pranešė, jog sąjungininkai jau išsikėlė. Tai reiškė, kad mūsų laisvė jau nebetoli. O po sąjungininkų išsikėlimo ir mūsų žvėrys kiek sužmoniškėjo.

Netrukus mums paskyrė naują vadovą. Tai buvo Čekoslovakijos vokietis, SS puskarininkis, kuris grįžo iš fronto sužeistas, bet jau išgijęs. Tuo tarpu abu senuosius esesininkus - žvėris išsiuntė į frontą. Naujasis mūsų viršininkas jau buvo visai kitoks žmogus. Jis šūkaudavo ant mūsų tik kada matydavo aukštesni viršininkai, arba išsivedęs kur nors į aikštę ar į krūmus rikiuotės kariškam apmokymui. Šiaip visur elgdavosi žmoniškai.

Naujajam vadovui perėmus pareigas, jau nebereikėjo eiti priešpiet į paprastus darbus; ėjom tik kariškos rikiuotės apmokymą. Visokie dieniniai ir naktiniai kankinimai pasibaigė.

IŠSIUNTIMAS Į KARALIAUČIŲ

Naujajam vršininkui nebeilgai teko būti su mumis — vos kelias savaites. Maždaug po trijų mėnesių Stuthofo kankynes perėmė Luftwaffė. Luftwaffės karių priežiūroje mus išvežė į Karaliaučių, priešlėktuvinei artilerijai apkasų kasti. Tie Liuftwaffės kariai buvo jau visai kitokie žmonės. Čia ir maistas buvo geresnis, ir mes pasi-

jutome ir vėl esą žmonės. Niekas nesikabinėjo ir nešūkavo be reikalo. Prie priešlėktuvinių patrankų nedaug reikėjo dirbti. Mūsų stovykla buvo už miesto, apie trys kilometrai atstu. Laisvu laiku galėjom nueiti ir į miestą. Pro Karaliaučių teka Prege upė. Čia pora laivų net iš Lietuvos buvo sustoję. Tuojau buvau nuėjęs aplankyti atplaukusių tautiečių. Daug ką išgirdau apie Lietuvos padėtį.

Mums čia bebūnant, pergyvenom didįjį Karaliaučiaus bombardavimą. Pabėgę iš miesto į laukus, sugulėm ant žemės. Iš trijų kilometrų atstumo žiūrint, atrodė, kad ant miesto nusileido pragaras. Nuo padegamųjų bombų sukeltos liepsnos kilo į padanges. Šiurpūs bombų sprogimai drebino žemę. Mums begulint ant plikos žemės, virš mūsų skrido švilpdami priešlėktuvinių patrankų sviediniai. Kadangi mes nesupratome, kas yra tas bauginantis švilpimas, tai labai bijojome. Atrodė, kad bombos krinta ant mūsų. Iš baimės kai kurie sulindo į netoliese esanias šieno kupetas. Prožektorių kryžminės šviesos gaudė lėktuvus. Jų nušviesti lėktuvai aiškiai matėsi beskrendą virš miesto. Aplinkui juos sproginėjo priešlėktuviniai sviediniai, bet lėktuvai kaip skrido, taip ir skrisdavo. Jų skrido šimtai, bet numuštą tematėme tik vieną. Tas pats buvo ir antrąją naktį. Atrodė, kad iš miesto liks tik griuvėsiai ir degėsiai.

Po bombardavimo, aliarmą atšaukus, turėjom vykti į miestą padėti gelbėti žmones ir gaisrus gesinti. Įvažiavus į miestą, matėsi nuostabiai baisus vaizdas, nes sugriautų namų rūsiuose buvo pilna sudegusių ir užmuštų žmonių. Girdėjosi pagalbos šauksmai ir garsūs verksmai. Nežinojom ką daryti ir už ko tvertis. Nuo visur esamų liepsnų pradėjo darytis trošku. Mums begelbstint žmones, nepastebėjome kaip buvome liepsnų apsupti ir vos spėjom iš jų išbėgti.

Per tą dviejų naktų bombardavimą žuvo dešimtys tūkstančių žmonių. Didelė miesto dalis buvo sugriauta ir sudeginta. Dienos metu, kai gaisrai beveik buvo apgesinti, vėl turėjome mieste iš užgriautų rūsių ištraukti lavonus ir dar pusgyvius žmones. Tokio vaizdo niekuomet daugiau nebenorėčiau matyti.

Po poros dienų, kai jau viskas buvo aptvarkyta, su pora draugų išėjau į miestą pasižiūrėti. Iš gražių parkų liko tik medžių stagarai. Visur buvo prisėta padegamųjų bombų, kurios matėsi įsmigusios į žemę. Dauguma gatvių buvo tik vieni griuvėsiai. Prege (Priegliaus) upėje bėglių

laivai nenukentėjo.

Karaliaučiuje išbuvome apie dvi savaites. Mažai ką teko dirbti, išskyrus darbus po miesto bombardavimo. Stovėjusieji prie Karaliaučiaus vokiečių kariniai daliniai visą laiką buvo užimti miesto griuvėsių valymu, užmuštųjų laidojimu ir sužeistųjų gabenimu į ligonines bei jiems suteikimu pirmosios pagalbos. Gal dėl to ir mūsų nevarė prie priešlėktuvinės artilerijos apkasų kasti.

PALIEKAME KARALIAUČIŲ

Po kiek laiko mus išvežė į Stettin'ą, kur turėjome dirbti parengiamuosius darbus bunkerių statybai. Čia kartais tekdavo ir sunkiai padirbėti. Dažnai dienos metu dideliame aukštyje užskrisdavo po keletą anglų bombonešių. Priešlėktuvinė gynyba tuojau pradėdavo šaudyti. Matydavau kaip aplinkui lėktuvus sproginėjo sviediniai, bet lėktuvai priskrisdavo, atrodo, nieko nebodami.

Mums bebūnant Stettin'e, iš rytuose besančių lietuvių batalionų buvo atkeltos dvi lietuvių kuopos, kurių skaičiuje buvo du lietuviai daktarai, bet jau su vokiečių karininkų uniformomis. Jų vieną labai gerai pažinojau. Tai buvo daktaras Stasiukaitis (buvęs didelis ateitininkų veikėjas). Antrojo pavardės nebeprisimenu.

Minėti daktarai turėjo atskirą kambarį ir gyveno atskirai nuo kareivių. Kiekviena proga aš juos aplankydavau. Jie papasakodavo įvairių žiaurių pergyvenimų rytuose. Vokiečių frontas jau gerokai braškėjo. Tuo pasiremdami, mėgino-

me pramatyti karo pabaigą.

Vieną pavakarę paskelbė oro pavojų. Pranešė, kad atskrenda didelis skaičius bombonešių. Greit visi subėgom į slėptuvę. Ir tuojau pradėjo kristi į miestą ir ant mūsų galvų bombos. Visa slėptuvė virpėjo, o cemento gabaliukai krito ant grindų. Atrodė, kad žemė siūbuoja. Elektros šviesa mirkčiojo ir, pagaliau, užgeso. Maniau, kad būsime užgriauti.

Po kurio laiko bombardavimas pradėjo aprimti ir visai sustojo. Pagaliau ir oro pavojus buvo atšauktas, bet dar nebuvo leista išeiti iš slėptuvės. Dr. Stasiukaitis, būdamas vokiečių karininko uniformoje, nelaukė pranešimo išeiti iš slėptuvės ir panoro kiek išlindęs pasižvalgyti ,kas darosi aplinkui. Vos tik jam išėjus į lauką, staigiai jam kirto į sprandą, turbūt, priešlėktuvinės patrankos sviedinio šukė. Dr. Stasiukaitis vietoje sukrito. Tuojau buvo nuvežtas į ligoninę. Atrodo, jau bevežant į ligoninę jis mirė. Mums neteko dalyvauti dr. Stasiukaičio laidotuvėse, ir nežinau kur jis bvuo palaidotas.

Dr. Stasiukaitis buvo labai gabus ir geras kalbėtojas. Daug buvo galima ateityje iš jo tikėtis. Jo mirtis buvo didelis nuostolis tiek Lietuvai, tiek ir lietuviams. Tai buvo žmogus, kuris visiems ir visada stengdavosi pagelbėti. Netikėtas ir žiaurus likimas per anksti nutraukė jo gyvenimo giją. Be galo buvo jo gaila ne tik kaip idėjos draugo, bet ir kaip žmogaus.

Porą dienų prieš jo mirtį, begalvodami apie

savo tautos likimą, tikrai tikėjom, kad po karo Lietuva vėl bus laisva. Keletą dienų prieš dr. Stasiukaičio mirtį, jis užrašė dvi savo nuotraukas ir adresą. Visa tai man įteikdamas, jis paprašė: "Jei aš netikėtai žūsiu, būk liudininkas ir papasakok mano draugams apie mano likimą". Taip pat jis paprašė ir mano nuotraukos ir adreso, kartu pasižadėdamas, kad, jei aš žūsiu, jis papasakos apie mūsų susitikimą ir mano likimą.

Atrodo, dr. Stasiukaitis turėjo aiškų nujautimą apie savo mirtį. Aš jo prašymą pilnai įvykdžiau.

VĖL Į NAUJĄ VIETĄ

Po poros savaičių, rodos, rugpiūčio mėn. pabaigoje, tuojau po dr. Stasiukaičio mirties, mus išvežė į Graudenz, prie Weichsel (Visla) priešlėktuvinėms patrankoms įsitvirtinimus ruošti. Mūsų darbas buvo supilti aplink patranką maždaug vieno metro aukščio ir apie dvidešimt metrų diametro pylimą su nišomis sviediniams sukrauti. Tokius pylimus turėjome įrengti tilto apsaugai iš abiejų pusių. Tiltas, ėjęs per Vislą, buvo labai didelis ir labai svarbus. Tam darbui atlikti, mus padalino į dvi grupes, maždaug po penkiasdešimt vyrų. Kiekvienai trijų patrankų baterijai reikėjo įruošti atskirus, netoli vienas nuo kito, įsitvirtinimus.

Į baterijos stovėjimo vietą nuvedė grupę, kurioje ir aš buvau. Baterijoje radome jau daug darbų padaryta. Joje stovėjo trys priešlėktuvinės patrankos, apie kurias reikėjo tik užbaigti pylimus ir galutinai sutvarkyti palapines, kuriose turėsime gyventi.

Pirmiausia baigėme statyti palapines, kad turėtume kur miegoti, nes baterija buvo pastatyta gryname lauke. Iki Graudenz miesto mums buvo apie septyni kilometrai, o iki tilto — apie trys kilometrai.

Palapinės buvo padarytos šešiakampės, kurių kiekviena talpino šešis žmones. Jos buvo dengtos faniera ir įkastos į žemę apie pusę metro. Viduryje palapinių stovėjo stulpas, ant kurio rėmėsi (laikėsi) fanieriniai stogai. Įėjimo į palapines durys buvo iš praskiriamo brezento. Narai, kitaip sakant — lovos, buvo sukaltos iš lentų, palapinių pasieniais, ant kurių buvo pridėta šiaudų. Apsiklojimui turėjome plonas antklodes. Vieta buvo žema ir drėgna. Palapinių viduje sunkėsi iš žemės vanduo. Ryte atsikėlus būdavo iki kulniukų vandens. Kad nesušlaptume kojų, padėjome prie

lovų pakeltas lentas. Rytmetyje atsikėlus, pirmas darbas buvo kibirais išsemti iš palapinių vandenį.

Baterijoje buvo tik keletas vokiečių. Viršininkas — karininkas. Visi buvo gan padorūs žmonės; perdaug nerėkaudavo ir nespausdavo prie darbų. Nakties metu — visada dviese ir tik lietuviai — ėjome sargybą po keturias valandas.

Baterijos viršininko barakas ir raštinė buvo čia pat, prie palapinių. Joje jie visi ir gyveno.

Už kokio puskilometrio matėsi keletas ūkininkų sodybų, kur buvo galima nematomai sukombinuoti papildomo maisto — kukurūzų. Sukurdavome kur nors nuošaliai ugnelę ir, pabėrę kukurūzų saują ant blėkos, juos pagruzdindavome. Tai buvo neblogas priedas prie maisto. Tada Vokietijoje maistas buvo prastas, todėl reikėjo kombinuoti.

Už keleto kilometrų buvo kepykla. Sunkvežimis važiuodavo du kartu per savaitę parsivežti duonos. Visada paimdavo iš mūsų po porą vyrų padėti pakrauti ir iškrauti sunkvežimį.

Bevežant duoną ir priartėjus prie stovyklos, važiuodavome šalimai tankių ir žemų krūmų. Nematant šoferiui ir puskarininkiui, kurie sėdėjo sunkvežimyje, mes, stovėdami ant pakopos sunkvežimio užpakalyje, mesdavom į krūmus po duonos kepaliuką, kurį vėliau vakare pasiimdavom. Tai buvo geras priedas prie gaunamo valgio. Tokia proga pasitaikydavo maždaug kas dvi savaitės.

Maistas buvo išdalijamas iš vakaro visai dienai šalimai maisto sandėlio. Į tą davinį įeidavo duona, margarinas ir marmeladas.

Kasdien atveždavo kariškoj virtuvėj kavą, pietums pagerintą sriubą ir vakare liesą sriubą. Jei negalėtumėm iš šono sukombinuoti papildomo maisto, tai būtų buvę liūdnoka.

Maždaug po trijų savaičių užbaigėm visus stovyklos darbus. Tada pradėjo mokinti, kaip reikia šaudyti iš zenitinių patrankų į lėktuvus. Tai be galo sudėtingas taikymas. Ištisas dienas treniruodavo, kaip reikia pataikyti į skrendantį lėktuvą. Ir, maždaug po savaitės įtempto darbo, pradėjom suprasti taikymo aparatūrą. Prie patrankos ir prie taikymo įtaiso turėjo būti bent aštuoni žmonės, kurių kiekvienas turėjo savo atskirą uždavinį.

Už kokių poros kilometrų nuo mūsų stovyklos ėjo didelis kelias. Šis kelias ėjo per mūsų saugomą tiltą į Graudenz ir toliau į Vokietijos gilumą. Šiuo keliu plūdo nenutrūkstamos voros pabėgėlių iš rytų nuo besiveržiančių į Vokietijos žemę bolševikų. Jų tarpe buvo labai daug besitraukiančių lietuvių. Daug jų teko sutikti ir pasikalbėti.

Atsitiktinai Graudenze sutikau lietuvaitę, kuri važiavo į prie Weimar'o esančią ligoninę, kaip gailestingoji sesuo. Graudenze ji buvo sustojusi porai dienų ir aplankė mūsų stovyklą. Ji buvo labai draugiška. Palydėjus ją iki už tilto ir atsisveikinus, ji davė savo būsimąjį adresą ir paža-

dėjo man parašyti.

Maždaug tuo metu atvyko iš Brombergo du lietuviai — vienas karininkas ir vienas puskarininkis. Jie turėjo parinkti vyrus, kurie, kaip parašiutininkai, bus nuskraidinti į Lietuvą. Užsirašėm, berods, apie aštuoniolika vyrų. Jų tarpe buvau ir aš, nes labai norėjau padėti kovojantiems partizanams, ir tuo būdu laikytis arčiau namų. "Su automatais mus išvežė iš Lietuvos, su automatais nukrisime iš dangaus į Lietuvą" — taip kalbėjom patenkinti, visai negalvodami apie pasekmes, kurios mus galėjo sutikti ten nuskridus. Visi ten laukėm, kada prasidės apmokymai.

Jau tuo laiku, darbui pasibaigus, laisvai galėjau išeiti į miestą. Kartą, eidamas kartu su draugu gatve, garsiai kalbėjom lietuviškai. Staiga iš pravažiuojančio arkliais vežimo, kur buvo dvi merginos, išgirdome lietuviškai "Sveiki lietuviai!" Vežimas tuojau sustojo. Mes greit priėjome prie vežimo, norėdami pamatyti, kas mus sveikina. Pasirodė — važiuoja su maisto produktais dvi Lietuvos vokietaitės — repatrijantės. Jos dirba virtuvėje, gamindamos maistą kasantiems prieštankinius griovius darbininkams. Virtuvėje jos yra vyresnės. Trumpai, bet labai maloniai su jomis pasikalbėjome. Jos mus pakvietė būtinai jas aplankyti. Be to, žadėjo paremti maistu.

Pasitaikius pirmai progai, su draugu iškeliavome aplankyti malonių Lietuvos vokietaičių. Jos gyveno apie 10 kilometrų už mūsų stovyklos. Reikėjo išeiti po darbo, pavakare. Maždaug po poros valandų greito ėjimo, susiradome savo lietuvaites. Jos gyveno dideliame name, ir prižiūrėjo didelę virtuvę. Jų kambarys buvo prie maisto sandėlio, atskirai nuo kitų darbininkių. Mus priėmė labai maloniai. Ant stalo tuojau atsirado gerų dalykų, kas mums, peralkusiems, buvo tikros Velykos. Atsisveikinant, dar pridėjo nemažus krepšiukus įvairaus maisto ir pakvietė vėl apsilankyti.

Pasirodo, joms Vokietijos vokiečiai buvo labai skirtingi nuo lietuvių. Čia gyvendamos, labai pasiilgo Lietuvos ir lietuvių. "Pasijutom esančios lietuvaitės, bet ne vokietaitės ir norėtum gyventi tik Lietuvoje", abi vokietaitės pareiškė, mus išlydėdamos.

Grįžome vėlai naktį. Kadangi sargybiniai buvo mūsų pačių draugai, tai be nuotykių atsigulėm. Ant rytojaus, vis dėlto, diena buvo sunki. O vistik tas malonias lietuvaites dar kartą aplankėme.

Įvairiais reikalais tekdavo nueiti į Graudenz. Kartą pastebėjom ūkininkų nuošalinėse daržinėse (pro jų aukštus pamatus, kurie nepilnai buvo užmūryti) džiovinamus tabako lapus. Pasinaudoję proga, apsirūpinom ir rūkalais, kad nebereikėtų rūkoriams badauti.

Jau prasidėjo šalčiai, ir atėjo Kalėdos. Dvi grupes po šešis vyrus jau pašaukė į parašiutininkų mokyklą. Pagalvojau, kad jie laimingi, nes gal greit bus Lietuvoje. Nekantriai laukiau pašaukiant ir paskutinę grupę, kurioje ir aš buvau.

Gruodžio mėnesį prasidėjo šalčiai. Sausis ir vasaris pasiekė iki 30°C žemiau nulio. Tai buvo viena iš šalčiausių žiemų. Žiemos metu gyvenimas palapinėse pasidarė baisus. Neturėjom nieko šilto nei pasikloti, nei užsikloti. Gulėdavom su tais pačiais darbo drabužiais. Palapinės buvo nešildomos. Per plyšius kartais pripūstydavo sniego. Vanduo, kuris sunkdavosi iš žemės, apsidengdavo ledu. Kadangi būdavo labai šalta, tai labai dažnai tekdavo atlikinėti gamtos reikalus. Praskleidus brezentinę uždangą, vėjui nešant sniegą, čia pat viską atlikdavome. Kartais taip dažnai varydavo laukan, kad nebūdavo laiko nei atsigulti. Pasėdi, būdavo, ant lovos, ir vėl reik bėgti laukan.

Ryte atsikėlus, reikėdavo daužyti ledą ir su ledo gabalais išpilti laukan vandenį, prisisunkusį iš žemės į palapines. Ir taip išgyvenom iki vasario mėnesio pabaigos. Tiesiog stebuklas — nė vienas sunkiau nesusirgom.

Vasario mėnesį ir mano grupė gavo šaukimą

į parašiutininkų mokyklą. Buvau labai patenkintas ir laukiau tos dienos, kada reikės išvažiuoti.

Kaip tik tuo pačiu metu gavau laišką iš jau minėtos gailestingos sesers. Rašė, kad ji jau esanti gerai įsitaisiusi, sąlygos ir žmonės geri, darbas geras. Priminė, kad jei gausiu atostogų, galiu čia atvažiuoti ir pabūti bent pora dienų, nes ligoninės viršininkas leidžia dirbančiųjų gimines apgyventi lankymo metu bent porai dienų ligoninėje dirbančiųjų bendrabutyje. Vietos pakankamai yra. Be to, ji rašė, kad aš sakyčiau, jog esąs jos pusbrolis ir tarnauju vokiečių kariuomenėje.

Kilo mintis pasinaudoti minėtos gailestingos sesers kvietimu ir ta proga pasižvalgyti po Vokietiją. Be to, atsirado proga bent kiek atsipalaiduoti nuo baisaus gyvenimo žiemos metu nešildomoje palapinėje.

IŠVYKSTU ATOSTOGŲ

Prieš keletą savaičių mūsų stovyklai buvo paskirtas naujas viršininkas, čekoslovakiškos kilmės. Jis buvo gana draugiškas mums visiems. Be to, kalbėjo rusiškai, o aš rusiškai daug geriau kalbėjau, negu vokiškai.

Nutariau, nors ir melagingu būdu, bandyti prašyti atostogų, nes iki išvaižavimo į parašiutininkų mokyklą dar buvo aštuonios dienos. Kadangi ant voko buvo aiškus ligoninės adresas, nuėjęs į stovyklos viršininko kambarį parodžiau voką su ligoninės adresu ir sakau:

— Mano tėvams besitraukiant nuo bolševiki-

nio antplūdžio į Vokietiją, pakeliui rusų lėktuvai užpuolė visų pabėgėlių vorą ir sužeidė mano tėvus, kurie dabar guli šioje ligoninėje. Labai prašyčiau tamstą duoti man keletą dienų atostogų tėvus ligoninėje aplankyti.

Kadangi laiškas buvo rašytas lietuviškai, tai buvau tikras, kad jis nieko nesupras ir patikės ką sakiau. Su naujuoju stovyklos viršininku jau buvau turėjęs pasikalbėjimų rusiškai net keletą kartų. Be to, jis jau žinojo, kad esu Lietuvos kariūnas, puskarininkio laipsnį turintis.

Nieko manęs daug neklausinėjęs išrašė penkių dienų atostogų leidimą ir penkių dienų maisto davinį. Įteikdamas leidimą pasakė, kad rytoj jau galėsiu išvažiuoti. Traukiniu važiuoti bilieto pirkti nereikės, nes pakaks parodyti tik šį atostogų leidimą.

Nieko nelaukęs ėmiau ruoštis kelionei. Dar gavau iš sandėlio neblogą karišką milinę su puskarininkio laipsniu ir visą liutfwafės apygerę uniformą.

Iš Graudenzo traukinys išėjo po pietų. Važiavo dažnai sustodamas. Dar nepertoli nuvažiavus, jau sutemo. Pavažiavus keletą valandų nakties metu, staiga laukuose traukinys sustojo, nes miestas, per kurį turėjome pervažiuoti, buvo bombarduojamas ir skendo ugnyje.

Žiūrint iš 4 km tolio į liepsnojantį miestą ir keturių kilometrų tolio į liepsnojantį miestą ir krintančias bombas, atrodė, kad tame mieste tikras pragaras atsivėrė. Visa laimė, kad geležinkelio stotis buvo tolokai nuo miesto, todėl bombų buvo mažai paliesta. Neužilgo vėl pajudėjom ir pravažiavom pro liepsnojantį miestą. Pavažiavus keletą valandų, traukinys ir vėl sustojo laukuose, nes sekančiame mieste buvo paskelbtas oro pavojus. Pastovėję gerą pusvalandį, vėl pajudėjom. Po kiek laiko ir vėl oro pavojus mus sustabdė.

Ir taip, galų gale, saulei užtekėjus privažiavom Weimarą. Weimaras ir traukinių stotis dar nebuvo bombarduota. Goetės miestas atrodė laimingas.

Ligoninė, kurioje dirbo pažįstamoji gailestingoji sesuo, buvo maždaug už šešių kilometrų. Jokio susisiekimo su ligonine nebuvo. Ligoninė turėjo savo autobusą, kuris važinėdavo pagal reikalą į Weimarą. Tokiai padėčiai esant, nutariau į ligoninę pėsčias žygiuoti.

Buvo vasario mėnesio dvidešimtoji, gana šalta diena. Sniego buvo mažai. Keliaujant trauki-

niu, vagonai buvo mažai šildomi, tai teko gerokai pašalti.

Išlipau iš traukinio sušalęs. Stotyje kiek apšilęs, pasiteiravau kaip surasti ligoninę. Kiek užvalgęs (kavos gavau stotyje), pradėjau keliauti. Kadangi buvau gerokai sušalęs, tai ėjimas mane atgaivino. Kelias buvo geras, o apylinkės buvo gražios. Netoli ligoninės matėsi labai aukštų eglių miškas. Ligoninė buvo kiek aukštesnėje vietoje ir truputį įlindusi į eglių mišką. Atrodė labai gražiai. Vieta kaip tik tinkanti sanatorijai.

Prie durų pasitiko sargybinis, kuris tuojau atidavė man pagarbą ir paklausė kuo galįs padėti. Tenka pastebėti, kad Vokietijoje puskarininkis yra visų gerbiamas. Visoje kelionėje, būnant vokiečių puskarininkio uniformoje, man teko susilaukti daug lengvatų. Paprašius pašaukti S. gailestingą seserį, kuri čia dabar dirba, buvau tuojau įleistas į ligoninės patalpas.

Pasėdėjus apie pusvalandį svečių laukiamajame, atėjo ir S. gailestingoji sesuo. Ji atrodė labai nustebusi mano apsilankymu. Trumpai man papasakojus apie mano išvykimą ir kelionę, ji nuskubėjo pas ligoninės viršininką. Po kiek laiko grįžo patenkinta ir nusivedė mane į ligoninės tarnautojų bendrabutį, kur parodė man skirtą kambariuką su viena lova. Kambariukas švarus ir lova labai gražiai paklota. Čia, anot jos, galėsiu porai dienų apsigyventi. Taip pat parodė tualetinį kambarį su prausykla. Po to ji manęs labai atsi-

prašė, kad būtinai turinti grįžti prie darbo, o po darbo galėsime pasikalbėti. Be to, dar ji man atnešė lėkštę šiltos sriubos ir baltos duonos buterbrodą, kas man buvo labai svarbu.

Buvau visą naktį nemiegojęs ir labai pavargęs, todėl greit atsiguliau ir užmigau. Tokios lovos ir tokio kambario jau beveik aštuoni mėnesiai kaip nemačiau. Atrodė kažkas neįprasta.

Miegojau kaip užmuštas, iki mane pažadino mano pažįstamoji. Greit susitvarkiau ir išėjau į koridorių, kur manęs laukė S. Taip pat ji mane nusivedė į ligoninės valgyklą ir parūpino gerą vakarienę. Valgyklos aplinka gražiai atrodė, o tarnautojai buvo labai malonūs.

Po vakarienės, S. mane nusivedė į svečių kambarį. Labai daug vienas kitam papasakojom visokių nuotykių ir išgyvenimų. Daug ji man papasakojo apie karo eigą ir vokiečių kariuomenės nesėkmes, bet abu turėjom vilties, kad sąjungininkai — Amerika ir Anglija vistik neleis bolševikams pavergti svetimųjų tautų. Po karo Lietuva vėl bus laisva. Pokalbiai nusitęsė iki vėlyvo vakaro.

Sekančią dieną tris kartus valgėme kartu ligoninės valgykloje. Po jos darbo išėjome pasivaikščioti į mišką, nors buvo ir labai šalta. Mane stebino didelis eglių aukštis, storumas ir tiesumas. Niekur nebuvau matęs tokių aukštų eglių. Buvau kažkur skaitęs apie nuostabius Tueringijos miškus. Kaip tik S. ir norėjo parodyti tą pasakišką

mišką, kur auga milžiniškos eglės.

Sugrįžus į svečių kambarį, S. man pranešė, kad rytoj ji turinti laisvą dieną ir norėtų man parodyti Goethės miestą Weidmarą. Ten bus galima nuvažiuoti ligoninės autobusu, kuris po keturių valandų grįš atgal. Tai padaryti labai maloniai sutikau, nes labai norėjau pamatyti parke Goethės namuką, kur gimė "Faustas".

Kitą rytą jau sėdėjome ligoninės autobusiuke su keletu ligoninės tarnautojų. Greit sustojome Weimare prie didelio pastato. Šoferis perspėjo visus apie išvažiavimo laiką.

Nors ir šaltoka, bet pavaikščioti po istorines vietas ir apžiūrėti miestą man buvo labai malonu.

Grįžome dar su saule. Tai buvo mano svečiavimosi paskutinis vakaras. Likusį laiką prasėdėjau svečių kambaryje su nesibaigiamomis kalbomis ir apžiūrėjom ligoninę. Kai atėjo laikas išvykti, buvo albai skaudu apleisti tokį ramų kampelį, kur atrodė, kad nėra nei karo, nei pabėgėlių.

GRĮŽTU ATGAL

Ryte atsisveikinau su gerąja gailestinga seserimi S. Kaip tik tuo metu važiavusi kariška mašina į Weimaro stotį paėmė ir mane. Netrukus sėdau į traukinį ir pradėjau kelionę atgal.

Grįžtant labai trukdė oro pavojai ir subombarduotos traukinių stotys. Leipzige įlipo į traukinį N.S.V. sesuo ir atsisėdo į tą pačią kupę, kurioje ir aš buvau. Ji, pamačiusi sėdintį vokišką puskarininkį, tuojau užkalbino. Nors greit iš kalbos suprato, kad esu nevokietis, bet, nežiūrint to, pradėjo klausinėti iš kur esu ir kur tarnauju vokiečių kariuomenėje. Papasakojau esamą padėtį ir dar pridūriau, kad lietuviai kartu su vokiečiais kariauja prieš bolševikus, o dabar grįžtu į savo dalinį, stovintį Graudenze. Tas jai patiko. Ji gi važiuojanti į Posen (Poznanę) su tam tikru reikalu. Be to, ji girdėjusi, kad šį rytą, prieš aušt ant, bolševikai pradėjo ofenzyvą ir pralaužė frontą. Tai išgirdęs suabejojau, ar aš jau galėsiu pasiekti savo dalinį.

Bevažiuojant tęsėsi gana draugiški pokalbiai. Paėmusi nuo lentynos krepšelį, kuriame buvo keletas buterbrodų, pasiūlė ir man kartu užkąsti. Aš irgi, atidaręs savo duontarbę, pasiūliau jai ir mano gardumynų paragauti.

Nors gautos žinios apie pralaužtą bolševikų frontą mane labai blogai nuteikė, bet vistiek ry-

žausi savo dalinį pasiekti. Be to, jau už trejetos dienų turėsiu išvažiuoti į parašiutininkų mokyklą. O to aš labai norėjau. Kitokiu keliu greit sugrįžti į manąjį kraštą vilčių nebuvo.

Važiuojant tolyn, iš įlipusių naujų keleivių sklido aliarmuojančios žinios, girdi, bolševikai pradėjo didelę ofenzyvą ir pralaužė frontą. Deja, netrūko ir raminančių kalbų, kad vokiečiai greit sumuš bolševikus ir juos nustums į rytus.

Mano bendrakeleivė irgi pradėjo nerimauti, bet neprarado vilties, kad viskas blogai nesibaigs. Ji buvo tikra, kad bolševikai vis dėlto pralaimės.

Nežiūrint susidariusios padėties, ji man daug ką papasakojo apie Vokietiją ir savo gimines bei draugus. Be to, labai pergyveno, kad karo pabaigos dar nematyti, o jos giminių ir draugų jau daug žuvę.

Taip besikalbant, privažiavome ir Poznanę. Stotyje per garsiakalbius pakartotinai pranešė, kad traukinys toliau nebegali važiuoti ir turės grįžti atgal, nes už maždaug 7-8 kilometrų pasirodė pirmieji bolševikų tankų smailgaliai.

Mano bendrakeleivė N.S.V. sesuo turėjo skubiai vykti į kareivines ir atlikti savo pareigas. Ji pasiūlė ir man kartu su ja ten nueiti. Su jos pasiūlymu sutikau, nes maniau, kad ten bus galima sužinoti kur aš turiu važiuoti ir ką daryti.

Įėjus į kareivines, išeiti atgal nebeleido, nes organizavo dalinius miestui ginti. Mano bendrakeleivė ne tik atlikinėjo savo pareigas, bet ji neleido net ir man pasitraukti nuo jos. Ji man tvir-

tino, kad čia esantieji kariai, nežiūrint iš kur jie atvykę, bus skirstomi į kuopas ir turės ginti miestą. Kai dėl manęs, ji bandysianti pasirūpinti, kad aš būčiau iš kareivinių išleistas.

Mano naujoji draugė, atlikusi jai skirtas pareigas, kareivinių komendantą paprašė leidimo išeiti iš kareivinių. Be to, į mane rodydama, ji pasakė, kad šis puskarininkis esąs jos palydovas ir jis su ja turi tuojau grįžti į Leipzigą. Kareivinių komendantas, senas pulkininkas, metė trumpą žvilgsnį į mane ir tuojau išrašė leidimą.

Prie kareivinių durų stovėjo du stambūs karo policininkai, pasikabinę automatus ant krūtinių, su šalmais, o ant jų kaklų kabėjo didelės blėkos su karo policijos užrašais. Mus einančius iš kareivinių tuojau sulaikė, bet parodžius išėjimui leidimus, tuojau atidarė duris. Aš manau, kad ir čia daug man pagelbėjo puskarininkio laipsniai, nes tokį laipsnį turint, jau visur yra pasitikėjimas.

Lauke buvo didelis sąmyšis. Civiliniai žmonės visur lakstė, baimės pagauti. Ant bėgių stovėjo paskutinis traukinys, kuris tuoj pat turėjo išeiti. Lauke buvo labai šalta. Pasileidom bėgti traukinio link. Į traukinį įšokom, jam jau pradėjus judėti. Vagonai buvo pilni įvairių žmonių su daugybe lagaminų. Nebuvo vietos, kur atsisėsti. Turėjome stovėti.

Pavažiavus ligi Bentschen, turėjome persėsti. Kada bus traukinys į Cottbus-Leipzig, niekas nežinojo. Mums būnant Poznanėje, vidurdienį su-

bombardavo Poznane-Leipzig ruože bent kelias traukinių stotis. Visa laimė, kad iš Weimaro išvažiavau anksti ryte.

LIEKU VIENAS

Mano geroji vokietaitė N.S.V. sesuo, susitikusi du pažįstamus vokiečių karininkus, atsisveikino. Likęs vienas nežinojau kas daryti. Buvo be galo šalta, ir daug sniego. Traukinių stotis taip pat nekūrenta, o mano apranga tik rudeninė. Laukdamas traukinio, smarkiai vaikščiojau po stotį, kad nesušalčiau. Taip ir praleidau visą naktį. Tik rytui auštant traukinys išėjo, ir tik į Cottbus. Traukinys — prekinis. Įlindau į gyvulinį vagoną. Galvojau, kad tik greičiau nuvažiuočiau į didesnį miestą. Norėjau kaip nors sugrįžti į Weimarą ir ten ką nors kombinuoti. Bet viltis grįžti į Weimarą greit pradėjo išsekti.

Gyvuliniame vagone buvo labai šalta. Be to, buvau labai išalkęs. Tuoj apėmė baimė, kad galiu peršalti ir susirgti. Pradėjau lakstyti po vagoną ir daužytis į sienas, kad galėčiau bent truputį apšilti. Jei apsirgčiau per kelionę svetimame krašte, ir dar tokiose karo apystovose, būtų tikra pražūtis. O traukinys, kaip tyčia, ėjo palengva ir dažnai sustodamas. Besidaužydamas ir lakstydamas po tuščią gyvulinį vagoną, taip pavargau, kad pradėjau abejoti ar ištesėsiu. Ir taip praleidau visą dieną. Tik vakare pasiekėme Cottbus miestą.

Pusgyvis iššokau iš vagono ir skubėjau į stotį, nes norėjau bent kiek apšilti. Miestas atrodė didelis. Perone matėsi labai daug kareivių. Buvo taip pat pilnos žmonių ir stoties patalpos. Pagalvojau, kad čia man ne vieta atsigauti — reikės ieškoti kareivinių.

Ta linkme, kur ėjo daug kareivių, prisidėjau prie jų ir aš. Atsidūręs kareivinėse, tegalvojau tik apie valgį ir apšilimą. Tuojau prisistačiau budinčiam karininkui ir pareiškiau, kad grįžtant man iš atostogų, mano traukinys iš Posen toliau jau nėjo, nes bolševikų tankai kelią atkirto. Mano dalinys stovi Graudenz ir saugo tiltą per Wislą.

Paklausus, ką aš turiu daryti, nes esu labai peralkęs, budintis karininkas, man nieko neatsakęs, parašė raštelį ir pasiuntė mane į valgyklą. Ten gavau gerą bliūdą makaronų sriubos, kas man daug pagelbėjo.

Pavalgius, tuojau atėjo budinčio karininko pavaduotojas. Valgykloj esančius kareivius ir mane nuvedęs prie sandėlio, kur jau buvo nemaža eilutė, liepė stoti į eilę, kur buvo išduodamas sausas maisto davinys. Pasiėmę maisto davinius, visi

rinkomės į didelę salę, kur ant grindų buvo išdraikyta daug šiaudų. Pamatęs, kad kareiviai salės pasieniais ruošiasi sau guolius, tą patį ir aš padariau, nes buvau labai pavargęs. Koks bus rytojus, visai negalvojau. Kadangi buvau porą naktų nemiegojęs, greit užmigau.

PATENKU Į FRONTĄ

Ryte, dar gerokai prieš auštant, garsus švilpukas, po to komanda mus visus prikėlė ir liepė išsirikiuoti kareivinių kieme. Visi greit pakilom, nes miegojome apsirengę. Greit išėjome į lauką ir išsirikiavom. Lauke jau burzgė keletas sunkvežimių. Greit visus suskaičiavo, paskirstė būreliais ir sulaipino į sunkvežimius. Niekad nepagalvojau, kad važiuoju į frontą. Jei tokia mintis būtų atėjusi, tai gal būčiau ką nors sukombinavęs šilčiau apsivilkti. Visa laimė, kad nebuvo per daug šalta diena. Kelias vietomis buvo užpustytas. Ta proga galėdavau iššokti iš sunkvežimio ir bedirbdamas prie sunkvežimio išstūmimo, galėjau net ir palakstyti.

Du trečdaliai iš važiuojančių kareivių buvo tarp aštuoniolikos ir dvidešimties metų. Tame sunkvežimyje, kur ir aš buvau, buvo du luftwafės leitenantai; abu atrodė nedaugiau aštuoniolikos metų. Vienas jų labai energingai vadovavo, o antras, apsisupęs paklode ir galvą apsirišęs šaliku, visą laiką sėdėjo sunkvežimyje, niekur nesikišdamas.

Užpakalyje voros buvo vežamos ir dvi priešlėktuvinės patrankos. Patrankas vežti buvo daug sunkiau, nes dažnai reikėjo jas pastumti ir atkasti sniegą. Ir taip vargome beveik visą dieną. Porą kartų perskrido dideliame aukštyje, galbūt, anglų bombonešiai, mums gerokai nervus padilgindami. Bombų nenumetė. Matyt, kur nors kitur buvo beskrendą.

Pavakaryje sustojom šalimai vieno kaimo. Visai nesiorientavau, kur važiuojame ir kur esame. Visi kareiviai, iššokę iš sunkvežimių, pradėjo statyti į pozicijas priešlėktuvines patrankas. Jos tiko ir žemės taikiniams, ypatingai šaudyti į tankus. Kadangi manęs niekas niekur nepriskyrė ir niekas nieko man nesakė, tai aš vaikštinėjau ir dairiausi aplink dirbančius kareivius. Gal jie manė, kad aš, kaip puskarininkis, tik prižiūriu dirbančius kareivius.

Fronto linija, kur buvo apsikasę pėstininkai, buvo maždaug už dviejų kilometrų. Ten retkarčiais pasigirsdavo vienas kitas šūvis. Vokiečių lėktuvai, atskridę tik ligi mūsų, tuojau apsisukdavo ir skrisdavo atgal. Kartais sanitarai atgabendavo vieną kitą sužeistą kareivį, bet nebuvo nieko ypatingo. Sniego banga buvo neperdidelė. Šaltis gal apie 15°C žemiau nulio.

Taip netikėtai atvežtas į frontą nežinojau ką daryti. Visame bare pėsti kareiviai su panzerfaustais (prieštankinis ginklas) ėjo į priešakines linijas, o kiti iš jų grįždavo. Kareivių judėjimas

buvo nedidelis. Taip ir aš vaikštinėjau iš vienos vietos į kitą. Buvo jau visiškai arti vakaro. Atsidūręs tokioje neįtikėtoje padėtyje, pradėjau galvoti kaip iš čia pasišalinti. Nuėjau į artimiausius kaimo trobesius pasižvalgyti. Pasirodo, namai tušti, daug langų išdaužyta. Tiek gyvenamuose namuose, tiek ir tvartuose nė gyvos dvasios. Greit pradėjau jaustis labai kvailoje padėtyje.

Daliniai, su kuriais patekau į frontą, pasirodo, jau anksčiau buvo sugrupuoti į skyrius ir visiems buvo paskirstytos pareigos. Skyrių vyresnieji turėjo savo žmonių sąrašus ir kiekvienas žinojo ką turi daryti. Kadangi aš nebuvau įtrauktas į jokius sąrašus ir niekas nepaskyrė man jokių pareigų, tai taip niekas manimi ir nesidomėjo.

Neturėdamas jokių pareigų, pradėjau planuoti, kaip pasitraukti iš fronto. Žinojau, kad čia esu vienui vienas lietuvis, tai, jeigu žūčiau, niekas nežinotų kur aš dingau. Pėsčiam trauktis į tolimesnę užfrontę buvo pavojinga, nes visur buvo pilna karo policijos.

Kadangi jau sutemo ir nieko rimto sugalvoti negalėjau, nutariau kurioje nors troboje apsinakvoti. Nutariau viename name, kurio vieno kambario langai neišdaužyti, pasilikti nakčiai.

Pavyko surasti vieną suplyšusią antklodę ir dar keletą skudurų. Mėnulio šviesa skverbėsi per langą. Surankiojęs skudurus, viename kampe pasidariau guolį. Susivyniojęs į suplyšusią ir nešvarią antklodę, tuoj ir atsiguliau.

Purtė šalis, ir visokios mintys lindo į galvą. Visaip galvojau, kaip išsisukti iš šios biaurios padėties, į kurią taip kvailai įlindau. Kaip negalvojau, atrodė, kad iš šios padėties nėra išeities — reikia laukti kokio nors stebuklo ar netikėtumo. O gal ryt kaip nors ir tos bėdos išlįsiu?

Susirietęs visaip dangsčiausi nuo šalčio skudurais ir stengiausi užmigti. Nesisekė. Dar turėjau duontarbėje duonos likučių, kuriuos ėmiau kramtyti, nes tikėjau, kad valgydamas apšilsiu ir gal greičiau galėsiu užmigti. Galų gale užmigau.

Pabudino mane didelis trenksmas ir šaudymas. Tuojau šokau iš guolio. Rankos ir kojos nuo šalčio buvo sunstingusios. Bandžiau kaip nors išmiklinti. Tuojau prišokau prie lango. Jau aušo. Šaudymas ir sprogstančių sviedinių trenksmas vis didėjo. Išbėgau į lauką. Išgirdau didelį motorų urzgimą. Priešais mane atsivėrė tikras pragaras.

Aplink sproginėjo patrankų sviediniai. Ir mūsiškės patrankos pylė be pertraukos. Nesuvokiau ką aš turiu daryti. Nesąmoningai ėmiau bėgti prie iš patrankų šaudančių kareivių, kur buvo didelė maišatis. Atbėgęs nežinojau ką turiu daryti; blaškiausi tai šen, tai ten, slapstydamasis už supiltų apkasų. Bolševikų kulkosvaidžių ugnis mūsų nesiekė, tik artilerijos sviediniai aplinkui sproginėjo. Prasidėjo bolševikų priešpuolio stiprus apšaudymas. Kiekvienu metu laukėm prasiveržiančių bolševikų tankų. Išaušus dengė pilka migla ir maišėsi su artilerijos sviedinių sukeltais dūmais. Užsidegė pora kaimo trobesių. Maišatis kaskart didėjo. Aatsirado užmuštų ir sužeistų. Sanitarai skubiai nešė sužeistuosius į sunkvežimius. Prie jų prisidėjau ir aš. Paprastas sunkvežimis buvo apgaubtas brezentu. Ant šonų brezento buvo Raudonojo Kryžiaus ženklai, o ant grindų priklota šiaudų. Nešėm į sunkvežimius sužeistus kareivius ir guldėm juos ant sunkvežimio grindų, šiaudais apklotų. Kai tik sunkvežimis buvo pilnas, tuojau sanitaras įšokdavo į vidų tarp sužeistųjų. Tuomet sunkvežimis skubiai važiuodavo į užfrontę. Taip besidarbuojant, iš pirmųjų fronto linijų sanitarai pradėjo atgabenti daug sužeistųjų. Juos kaip mat guldėme į sunkvežimius ir tuojau siuntėme į užfrontę.

Netoli patrankos, kuri kartu su manimi atvažiavo į frontą, sprogo bolševikų sviedinys ir sunkiai sužeidė tris kareivius ir vieną jų puskari-

ninkį. Tuojau šokau su vienu kareiviu nešti ant neštuvų tuos sužeistuosius. Pora jų labai garsiai vaitojo ir net šaukė. Sunkvežimis jau buvo baigiamas priguldyti sužeistųjų, tai tuoj įšokau į vidų priimti paduodamus sužeistuosius ir paguldyti. Kai visus priėmiau, sunkvežimis buvo jau pilnas. Dingtelėjo mintis, ar nepabūti vietoje sanitaro, nes aplinkui darėsi tikras chaosas. Daviau šoferiui ženklą važiuoti. Pajudėjus mašinai, tuojau paėmiau labiausiai dejuojančio ir kruvino kareivio galvą ant savo rankų taip, kad matytųsi mano antpečiai, praskleidus sunkvežimio galinę užuolaidą. Vos tik pravažiavus apie dešimt kilometrų, karo policija sunkvežimį sulaikė. Aš labai nusigandau. Pamaniau, kad dabar, jei gerai patikrins ir ras bėglį iš fronto, gali vietoje sušaudyti. Bet ir šį kartą mane išgelbėjo puskarininkio antpečiai ir rėkiančio kareivio ant mano rankos paguldyta galva. Be to, ir kiti labai smarkiai dejavo, tai vienas palydovas vistiek turi būti. Karo policija atskleidė sunkvežimio uždangą ir patikrino, ar tikrai visi sužeisti. Kareivis, kurio galvą turėjau ant savo rankų, tiesiog ėmė šaukti. Jis buvo labai kruvinas. Karo policijos puskarininkis greit užskleidė sunkvežimį ir šoferiui įsakė skubiai važiuoti.

IEŠKAU GALIMYBIŲ PASIŠALINTI IŠ FRONTO

Po pusvalandžio mūsų mašina sustojo prie didelės ligoninės, atrodo, nemažame mieste Bunzlau. Tuojau išbėgę sanitarai ėmė nešti su neštu-

vais į ligoninę sužeistuosius. O aš, išlipęs iš sunkvežimio, galvojau ką dabar turiu daryti, kaip čia dabar išsivaduoti iš tos nelemtos padėties?

Staiga pamačiau einančią pro šalį gailestingąją seserį. Priėjęs arčiau, pasiteiravau, kur čia yra N.S.V. būstinė, nes jau iš anksčiau žinojau, kad N.S.V. teikia visokeriopą pagalbą bėgliams nuo fronto ir dėl karo veiksmų patekusiems į sunkumus žmonėms. Ji tuoj parodė kryptį, kur randasi mano norima rasti vieta, dar suminėjo porą gatvių, kuriomis turiu eiti. Tai bus, maždaug, apie penkiolika minučių kelionės.

Nuoširdžiai padėkojau ir nuėjau nurodyta kryptimi. Kareivinių ieškoti jau bijojau, nes kartą jau pasimokinau.

N.S.V. būstinę susiradau be didelio klaidžiojimo. Prie būstinės matėsi daug žmonių; jų tarpe ir kariškių. Viduje didelė salė, pilna moterų ir vaikų. Prieš akis atsivėrė labai liūdnas vaizdas. Čia, žinoma, maišėsi ir vyrų, ir kariškių. Gale salės buvo dar viena patalpa, kur matėsi daug N.S.V. seserų. Ten buvo verdama ir dalinama sriuba pabėgėliams. Atsistojau kampe ir stebėjau visą aplinką. Galvojau, gal galėsiu ir aš gauti sriubos, nes buvau labai išalkęs ir sušalęs. Pamačiau, kad ir vyrai kartais gauna sriubos; ir dar dviems kareiviams įpylė į kariškus katiliukus po vieną kaušą.

Kiek pastovėjęs prie tos patalpos, ir aš pradėjau slinkti arčiau dalinimo vietos. Kai pasidarė maža eilutė, stojau į eilę. Kadangi katiliuko neturėjau, maloni seselė, paėmusi nuo stalo bliūduką, įpylė gerą kaušą šilto viralo, paprašiusi, kai pavalgysiu, tuojau bliūduką grąžinti.

Sriuba buvo gera. Jos užsrėbęs, pasijutau daug geriau. Kadangi buvau labai purvinas, tuojau ėmiau ieškoti prausyklos ir išvietės. Išvietė buvo gana didelė — pasienyje išrikiuota bent dešimt puodų. Vos ant jų vieno atsisėdus, į tą pačią išvietę įėjo kariškai apsirengusi mergina ir atsisėdo šalia manęs. Pertvaros buvo labai menkos ir žemos, tai matėsi kaimynės pusė galvos. Viskas vyko kaip niekur nieko. Čia nebuvo svarbu ar vyras, ar moteris. Dar apsikeitėm pora juokingų sakinių, kai ji manęs paklausė kaip man einasi. Turiu pasakyti, kad pasijutau nekaip. Bet kai buvau tiek daug mėtytas ir vėtytas, tai neėmiau perdaug į galvą. Kare visko atsitinka.

Už užtvaros buvo prausykla ir dušai, bet šilto vandens nebuvo. Pasiruošiau skustis barzdą. Peiliuką turėjau duontarbėje. Prieš barzdos skuti-

mą, nusivilkęs marškinius, nutariau patikrinti jų švarą. Gi žiūriu — pilni marškiniai utėlių. Jau prieš porą dienų jutau, kad kažkas vis juda po marškiniais, bet kadangi visą laiką buvau sušalęs ir traukiausi į krūvą, tai perdaug neėmiau į galvą. Rankioti buvo neįmanoma — reikėjo braukyti su aštria medžio atplėša. Apatinės kelnės taip pat buvo pilnos parazitų.

Šiaip taip išsikratęs tuos nelemtus sutvėrimus, žiūrėjau kur galima būtų išskalbti. Pasisekė surasti ant žemės po prausykla kažką panašaus į muilą. Tuojaus, nors ir šaltame vandenyje, griebiausi skalbėjos amato. Bet tuo dar viskas nesibaigė, nes reikėjo tuos skalbinius ir išdžiovinti. Laimei, radau gale sienos vieną šiltą vamzdį. Viską ant jo ir padžioviau. Pakol nusiskutau ir apsiprausiau, skalbiniai gerokai apdžiūvo. Po pusvalandžio, nors buvo dar gerokai drėgni, juos jau buvo galima apsivilkti. Per tą laiką per prausyklą perėjo nemažai žmonių. Jų tarpe buvo ir keletas kareivių.

Nusimaudęs ir apsitvarkęs, nutariau eiti į traukinių stotį, manydamas, kad gal ten sutiksiu kokį pabėgėlį lietuvį, tai gal kaip nors pavyks įlįsti į traukinį, kuris eina Weimaro kryptimi. Be to, traukinių stotyje visada esą daugiau galimybių toliau nuo fronto pasitraukti.

Lauke buvo gana šalta. Kol į traukinių stotį nužingsniavau, užtruko netoli valandos. Stotyje radau daug žmonių — beveik visi pabėgėliai nuo fronto. Toje žmonių maišalynėje matėsi ir daug

kariškių. Netoli stoties buvo keletas kariškų sandėlių. Eidamas pro sandėlius pamačiau kareivius, netvarkingai metančius karišką turtą laukan. Ten buvo daug aulinių batų, kuprinių, drabužių, katiliukų ir daug visokio kariško turto. Pro šalį einančius žmones kareiviai kvietė ateiti ir pasiimti tiek, kiek kas ko nori. Aš pasiėmiau tik aulinius batus ir karišką katiliuką.

Porą panašių vaizdų mačiau grįždamas nuo Poznanės atgal. Tokie vaizdai rodė, kad vokiečiai karą pralaimi.

Įėjus į traukinių stotį, matėsi minios žmonių. Traukinių tvarkaraščiai buvo apgulti. Slankiojau iš vieno krašto į kitą, ar neišgirsiu kur nors kalbant lietuviškai. Beveik visi žmonės kalbėjo vokiškai. Reikėjo būti labai atsargiam, kad nesusidurčiau su karo policija.

Pavaikščiojęs ir pastovėjęs prie traukinių tvarkaraščio, nutariau atsistoti prie didžiųjų durų ir stebėti įeinančius naujus žmones, ieškant galimybių kaip nors papulti į traukinį. Pinigų bilietui nusipirkti neturėjau. Be to, žinojau, kad karo policija traukinius tikrina. Iki šiolei laimingai iš didelės bėdos išlaviravus, bijojau, kad vėl nepakliūčiau. Reikia būti labai atsargiam. Jei pasisektų pasiekti Weimarą, tada gal su ligoninės pagalba kaip nors atsidursiu netoli Šveicarijos sienos. O iš ten — per žalią sieną į Šveicariją.

Pastovėjęs kurį laiką netoli durų, nieko gero nepastebėjau. Tada nutariau eiti žiūrėti ar nerasiu kokios nors galimybės įlįsti į prekinį trau-

kinį, kuris važiuoja mano norima kryptimi. Vos tik išėjau į peroną, tuojau pastebėjau viršilą Hanz, kuris ėjo su keletu kareivių. Tas pats viršila kartu su mumis dalyvavo gaisrų gesinime ir žmonių gelbėjime Karaliaučiuje. Jis buvo kilęs kažkur nuo Koelno (Reinlando). Jis su mumis elgėsi labai draugiškai. Man, kaip puskarininkio laipsnį turinčiam, jis buvo kaip tikras draugas.

Mane pamatęs, Hanz labai nustebo. Tuojau aš jam papasakojau, kaip čia atsiradau ir kad esu atskirtas nuo savo dalinio, į kurį sugrįžti nėra galimybių. O jis man papasakojo, kad bolševikai staigiu ir netikėtu puolimu išblaškė tą dalinį, kuriame jis buvo, ir daugelį paėmė į nelaisvę. Dabar jis vyksta su likusiais savo vyrais į Frankfurt am Oder. Ten yra visų išblaškytų kareivių susirinkimo punktas, kur vėl bus formuojami nauji daliniai ir siunčiami į frontą. Patarė ir man kartu su juo vykti į Frankfurt am Oder, kur galbūt bus galimybių susirasti ir savo dalinį.

Mielai priėmiau jo pasiūlymą, nes ir aš pagalvojau, kad ten gal bus galimybių išsinarplioti iš šios padėties; be to, būsiu apsaugotas nuo karo policijos ir nereikės pirkti traukinio bilieto.

Štai ir vėl netikėtai atsirado proga toliau trauktis nuo bolševikų fronto. Gal toliau atsidūrus į Vakarus, pateksiu į anglų ar amerikiečių kariuomenės užnugarį.

PATENKU Į FRONTĄ

Viršila Hansas tuoj įtraukė mane į savo karių sąrašą. Palikęs mane su jo kareivių būreliu nuošalesnėje stoties vietoje, jis nuėjo prie traukinių tvarkaraščio paieškoti tinkamo traukinio ir pasižvalgyti kuria kryptimi ir kada traukiniai išeina. Grįžo tik po kokio pusvalandžio ir pranešė, jog neaišku kada gausime traukinį, nes, esą, kažkur traukinio bėgiai subombarduoti. Galėsime važiuoti tik tada, kai bus sutaisyti bėgiai.

Po tokių naujienų atrodė, kad greit negalėsime išvykti; gali tekti ilgokai palaukti. Laisvų suolų nebuvo, todėl teko kur nors nuošalesniame kampe stovint laukti traukinio. Hansas, kartais palikęs mus, visur vaikštinėjo ir visur žvalgėsi. Po kurio laiko sugrįžęs pranešė, kad stoties gale yra kariškas sandėlis, kur yra ir kariška lauko virtuvė. Tikėdamiesi gauti sriubos, ten visi ir nuėjome. Tikrai buvo geras atsigaivinimas.

Ir taip teko prasibastyti iki vakaro. Tik temstant sulaukėm karišką traukinį. Vagonai buvo nešildyti. Vėl teko vaikštinėti ir trankytis, kad nesušalčiau. Oro pavojai bent kelis kartus sustabdė traukinį. Tik labai gerai, kad išvengėm

bombų. Ir taip teko važiuoti visą naktį. Tik rytui išaušus, laimingai, nors labai sušalęs, pasiekiau Frankfurt am Oder.

Hansas nuvedė visus į kareivių susirinkimo punktą. Patalpa labai didelė ir pilna visų rūšių kareivių. Hansas man parodė, kur yra informacijos stalas ir atsisveikinęs nuėjo į kitą patalpos pusę. Prie registracijos stalo greit nėjau. Iš tolo stebėjau, kaip viskas vyksta. Negalėjau greit apsispręsti, kaip turiu registratoriui (gal informatoriui) aiškinti esamą mano padėtį. Turėjau gerai apgalvoti, kad vėl neįkliūčiau.

Už registracijos stalo sėdėjo karininkas. Po kurio laiko atėjęs gerokai pagyvenęs gefreiter (grandinis) pakeitė karininką. Naujas informatorius buvo malonios išvaizdos ir gana švelniai kalbėjo su interesantais. Kiek palaukęs, atsistojau ir aš į eilutę. Priartėjęs prie stalo, pradėjau aiškinti savo padėtį, kad mano (lietuvių) dalinys buvo prie Graudenz ir saugojo tiltą per Weichsel (Vislą). Aš tuo metu buvau atostogose (parodžiau atostogų paliudijimą), o grįžtant, prie Posen, traukinys turėjo sustoti, nes netoliese pasirodė bolševikų tankai. Taip besiteisindamas, ėmiau jį klausinėti ar kartais jis nežinąs kur dabar mano dalinys esąs, nes į jį privalau tuoj pat grįžti. Informatorius peržiūrėjo visus turimus sąrašus, bet mano dalinio nerado. Tada susigriebiau jam pasakyti, kad kita dalis lietuviško dalinio randasi Sttetine. Vėl jis pervertė visus kariuomenės dalinių stovėjimo sąrašus.

— Teisingai! Toks lietuvių dalinys yra Sttetine, — patvirtino informatorius.

Kaip mat jis išrašė man Marschbefehlung (keliauti leidimas) ir trim dienoms sauso maisto davinį. Nieko nelaukęs, kad nepradėtų kristi bombos, išskubėjau į traukinių stotį. Stotyje, bestovint prie traukinių tvarkaraščio, išgirdau šnekant lietuviškai. Tuoj pat priėjau ir pasisveikinau.

SUSITIKIMAS SU LIETUVIAIS BĖGLIAIS

Pasirodo, kad abu lietuviai, bėgliai nuo fronto, buvo patekę į darbo komandą apkasams kasti. Iš ten atsipalaidavę, važiuoja į Berlyną, nes ten yra Litauschehilfstelle (lietuviams pabėgėliams nuo bolševikų fronto pagelbėti įstaiga). Tokią naujieną išgirdęs, ir aš nutariau su jais kartu važiuoti į Berlyną.

Mano nauji bendrakeleiviai buvo labai draugiški ir labai apsukrūs tokiose aplinkybėse.

Traukinys be jokių trukdymų, apie vidurdienį, laimingai sustojo Berlyne, Anhaltter stotyje. Aplinkui matėsi daugybė bombų apgriautų namų. Nieko nelaukę, pagal jų turimą braižinėlį, išėjom ieškotoi lietuviams pagelbėti įstaigos. Keliavom pėsti, ir retkarčiais pasiklausdami. Maždaug po pusvalandžio jau buvome prie lietuvių pagelbinės įstaigos.

Ten jau radome daug lietuvių iš visų kraštų. Radau ir keletą pažįstamų. Man patarė tuojau sunaikinti kariškus rūbus. Tai padarius, kaip mat atsirado gerų žmonių. Mano pažįstamas iš

Panevėžio laikų Vytautas tuojau man dovanojo neblogą rudą švarką, kitas — kelnes ir dar vienas — skrybėlę. Kaip mat pasidariau civiliokas.

Tada Vytautas mane nusivedė pas Lietuvos konsulą. Ten man išdavė pabėgėlio dokumentus, kur buvo pažymėta, kad lietuviai yra prilyginami vokiečiams. Be to, lietuviams, bėgantiems nuo bolševikų, Vokietijos ribose teikti jiems pagalbą.

Pagaliau pabaigiau kareivio gyvenimą. Dabar tik belieka laviruoti ir laukti karo pabaigos.

Be galo buvo malonu vėl būti lietuvių tarpe. Jie mane pavaišino ir daug naujienų papasakojo. Naktį praleidau toje pat įstaigoje su daugeliu kitų, atsigulę ant grindų. Po tiek visokių nuotykių vėl pasijutau savas ir patenkintas.

Kitą dieną su nauju kelionės draugu išėjom pasižiūrėti Berlyno. Oras buvo gražus ir jau nebešaltas. Gerokai paėję, pastebėjom prie labai gražaus ir didelio Excelsior viešbučio N.S.V. iškabą. Įėję į vidų, išvydom nepaprastai gražų vaizdą. Ten buvo pilna moterų su vaikais. Pereiti per patalpą buvo tiesiog neįmanoma. Susėdę ir sugulę ne tik ant suolų, bet ir ant grindų. Pastovėję truputį tarpduryje, žingsniavome tolyn.

Draugas turėjo nemažai pinigų, tai net keletą kartų aplankėm valgyklas ir vis šio to po truputį gaudavome. Išvaikščiojome daugelį žymesnių gatvių ir apžiūrėjom daug įdomių vietovių.

DIDYSIS BERLYNO BOMBARDAVIMAS

Saulei pasisukus į vakarus, pradėjom sukti arčiau namų. Staiga išgirdom oro pavojaus sirenas. Žmonės bėgiojo į visas puses. Bėgo visi į masyvaus penkių aukštų namo rūsį. Pasekėm ir mes.

Na, ir prasidėjo baisus bombardavimas. Namo metro storumo sienos lingavo, lubų tinkas krito žemėn. Moterys pradėjo klykti. Vienos vaikus, kitos šuniukus apkabinusios lindo po stalais. Mes sėdėjome kampe ir stengėmės nerodyti baimės. Dar bandėme juokauti, nors kinkos irgi drebėjo. Verksi ar juokausi, jei bomba lubas pramuš, tai vistiek visi žūsime. Vokitkos mus vadino "Zwei Dummkopf Auslaender" (du žiopliai kitataučiai).

Buvo be galo didelis bombardavimas, net žemė lingavo. Pavojus buvo atšauktas tik po poros valandų. Išėjus iš rūsio, matėsi daug gaisrų. Aplinka skendo dūmuose ir dukėse. Mūsų namo trečdalis — tikri griuvėsiai. Netoli degė numuštas anglų bombonešis. Paėję kokį puskilometrį, matėme ir kitą numuštą bombonešį. Tuojau nutarėme grįžti į lietuvių būstinę, tik bijojom, kad nebūtų subombarduota. Mūsų laimei, lietuvių pa-

galbos įstaiga nebuvo paliesta. Kaip vėliau sužinojau, tai buvo pats didžiausias Berlyno bombardavimas. Iš lietuvių, rodos, niekas nenukentėjo. Likusieji buvo labai susirūpinę dėl mūsų likimo. Jie manė, kad jau esame kur nors po griuvėsiais.

Pagaliau nutarėme palikti Berlyną, nes čia ilgiau pasilikti buvo pavojinga. Rytojaus dieną, atsisveikinę artimesniuosius, iškeliavom į traukinių stotį. Didžiąją stotį (gal už poros kilometrų) radome subombarduotą. Pasiryžome eiti į miesto pakraštį ir ieškoti kitos stoties. Kelionė truko apie keturias valandas. Manau, kad buvo daugiau kaip penkiolika kilometrų. Mūsų laimei, ši stotis bombardavimo nepaliesta, nors traukinių judėjimas buvo sutrukdytas. Tik pavakaryje pasisekė išvažiuoti. Mūsų noras — kaip nors atsidurti arčiau Šveicarijos.

Pavažiavus keletą valandų, traukinys sustojo laukuose, nes buvo bombarduojama Halle. Visi žmonės išlipo iš traukinio, kad galėtų pamatyti baisų bombardavimo vaizdą. Šiurpas krėtė žiūrint į liepsnose skęstantį miestą. Pragariški bombų sprogimai kėlė į padangę ugnies verpetus.

Apie pusantros valandos pastovėję, vėl pradėjome važiuoti. Prie pat miesto vėl sustojome, nes miesto stotis buvo bombų apardyta. Kadangi stotis buvo atokiau nuo miesto, tai nebuvo perdaug sudaužyta. Už kokios valandos galėjome įvažiuoti į stotį. Čia traukinys neilgai stovėjo. Greit pajudėjom pirmyn. Apie vidurdienį lai-

mingai pasiekėme Weimarą. Aš vistik apsisprendžiau sustoti Weimare, o Vytautas išvažiavo Šveicarijos pasienio link.

Tuojau paskambinau gailestingajai sesei S. į ligoninę ir papasakojau, kodėl grįžau atgal. Ji patarė apsistoti viešbutyje ir pasakė, kad neužilgo būsianti Weimare, tai tada aptarsim visus reikalus.

Pradėjau ieškoti viešbučio. Gana greit pavyko jį surasti. Ir nebrangiai gavau švarų ir nedidelį kambarį. Iš viešbučio savininkės sužinojau, kad čia yra dar viena lietuviška šeima.

Apsitvarkęs, tuojau nuėjau pažiūrėti, kokie čia gyvena lietuviai. Pasirodo, kad bėgliai nuo bolševikų, iš Ukmergės — Vytautas D. su žmona ir maža dukrele. Labai maloniai mane priėmė ir pavaišino. Be to, papasakojo, kad šiame mieste dar yra trejetas pavienių lietuvių.

Pasijutau, kad esu laimingas šioje aplinkoje. Labai gerai padariau, kad sustojau Weimare. Po kurio laiko visi susidraugavome. Ypatingai su Vytauto D. šeima. Kadangi Vytautas buvo silpnokos sveikatos, tai oro pavojų metu, paėmęs jų dukrelę, bėgdavau į slėptuvę, kuri buvo ne visai arti.

Po kiek laiko ir Weimaras buvo labai stipriai bombarduotas. Tuo laiku buvau miesto parke netoli Goetės namuko. Prie parko esamame kalne buvo natūrali slėptuvė. Vos spėjom įbėgti į slėptuvę, tuoj pradėjo kristi bombos.

Laimingi pasijutom, kai grįžę į viešbutį

radom jį nesudaužytą. Pats miestas labai nukentėjo, ypatingai tie kvartalai, kur buvo fabrikai.

Tolimesnę ateitį planavom visi kartu. Weimare išgyvenau apie dvi savaites. Išgirdę, kad Tueringiją su Weimaru sąjungininkai atidavė rusams, visi vieningai nutarėm, kad reikės važiuoti Šveicarijos sienos link. Tą nutarimą tuoj pradėjom vykdyti.

Įvažiavus į Friedrichshafen, traukinys pasuko Boden ežero pakraščiu. Kitoje ežero pusėje matėsi nuostabiai didingas Alpių kalnų vaizdas ir Šveicarijos pakraščiai. Kadangi jau buvo pavakarys, nutarėm čia apsinakvoti. Mus mielai priėmė į N.S.V. viešbutį. Mano kambarys buvo ketvirtame aukšte, kuriame stovėdamas prie lango iki vidurnakčio žiūrėjau į laimingą Šveicariją. Čia visur buvo tamsu ir vargino oro pavojai, o ten anoje pusėje Boden ežero — už 14 kilometrų mirga šimtai tūkstančių elektros šviesų. Atrodė, kad ten dangus, o čia pekla.

Vargais negalais atsidūrėm Lindau mieste, Boden ežero gale, netoli Šveicarijos sienos. Ten, buergermeisterio įstaigoje, pasakė, kad per keturias valandas dingtume iš čia, nes čia yra Šveicarijos parubežys. Liepė tuojau važiuoti į Pechtenweiller kaimą, apie septyni kilometrai nuo Lindau. Ten buergermeisteris paskirstys, kur galėsime apsigyventi.

Nieko nepadarysi — reikėjo keliauti į tą kaimą. Pechtenweiller kaimo buergermeisteris mus visus išskirstė pas ūkininkus. Mane paskyrė pas vidutinį ūkininką žemės darbams. Turėjau dirbti aštuonias valandas kasdien, tik už pavalgymą. Visi buvom apgyvendinti netoli vienas kito, todėl beveik kasdien susitikdavom.

Kraštas labai gražus. Esančios aplinkui kalvos, nuo Boden ežero iki mūsų kaimo vis aukštėjo. Labai gerai matėsi Alpių kalnai. Dažnai prasėdėdavau pavakaryje ištisas valandas, besigėrėdamas Alpių kalnų vaizdu. Visi keliai apsodinti vyšniomis ir vaismedžiais. Labai gražios sodybos, paskendusios vaismedžių ir kitokių medžių šešėliuose. Vaikščiojant po apylinkę atrodė, kad esu pasakų šalyje. Niekur kitur neteko matyti tokio gražaus krašto, nors ir daug jau esu apvažiavęs.

Tame kaime susipažinau dar su dviem pabėgėlių latvių šeimomis. Jie buvo mums labai draugiški. Su jais irgi palaikydavau ryšius.

Čia bebūnant, pasibaigė ir karas. Mus užėmė prancūzai.

Karui pasibaigus, gal po kokios poros savaičių, latviai sužinojo, kad Ravensburge yra pabaltiečių pabėgėlių lageris. Jie pradėjo mus raginti persikelti į tą lagerį. Kadangi Vytauto D. šeima ir kiti lietuviai buvo gerai įsitaisę, tai jie nutarė dar palaukti. Nusibodus man ligi gyvo kaulo dirbti ūkyje už dyką, nutariau su latviais keliauti į tą lagerį.

Į Ravensburgą nuo čia buvo apie trisdešimt kilometrų. Jokių susisiekimo priemonių nebuvo. Liko tik viena galimybė — keliauti pėstiems.

Pasiskolinome iš ūkininkų rankinį dviejų ratų vežimelį. Susikrovę visą mantą (aš beveik nieko neturėjau), anksti ryte iškeliavome. Pavakarį jau buvom Ravensburge. Greit susiradom ir tą pabėgėlių lagerį. Lietuviškame lagerio skyriuje susiradau keletą pažįstamų. Į stovyklą buvau be kliūčių priimtas.

Prancūzai buvusiems K.Z. kaliniams davė neblogus pietus ir dar įvairių priedų. Pasijutau labai gerai. Tuoj pat kilo didelis klausimas, kada ir kaip grįšime į Lietuvą. Deja, Lietuva buvo bolševikų okupuota. Apie greitą grįžimą į savo kraštą vis blėso viltys.

Pradėjus Vokietijoje veikti aukštosioms mokykloms, nutariau persikelti į Stuttgarto lagerį ir įsiregistruoti į Technikos aukštąją mokyklą. Po keleto savaičių, dėl didelio studentų pertekliaus, keletas dešimčių studentų buvo perkelti į

Karlsruhe. Tame skaičiuje buvau ir aš. Čia radau apie aštuoniasdešimt lietuvių studentų. Hochschulės vadovybė lietuvius studentus traktavo labai palankiai. Buvo kviečiami į visus studentiškus parengimus.

Maisto davinį, kuris priklausė D.P. (pabėgėlių) lagerio gyventojams, atsiimti važiuodavau kas antrą savaitę į Stuttgarto lagerį.

Gyvenome studentų bendrabutyje, kur buvo šiokia tokia studentų valgykla.

Po ketverių metų pašaukė į emigracijos įstaigą. 1950 m. gegužės mėn. 25 d. iš Vokietijos emigravau į Jungtines Amerikos Valstybes.

Kažkokia stebuklinga ranka vis mane išvesdavo iš pražūtingos padėties. Pravedė pro koncentracijos stovyklas ir pro krintančias bombas. Šalčio, ugnies liepsnų ir parazitų vis dėlto neišvengiau, tačiau kažkokiu stebuklingu būdu pro viską praėjau, ištesėjau ir nesusirgau.

* * *

Kaip vėliau teko sužinoti iš pasakojimo Vokietijoje sutiktų D.P. lageriuose, buvusių Marijampolės Karo mokyklos kariūnų nedaug kas išliko.

Bolševikams pralaužus frontą ir jų tankams lipant ant kulnų, kilo visiems didelė panika. Lietuvos kariūnai, būdami vokiečių karo tarnyboje, šoko bėgti kur kam pakliuvo. Vienus bolševikai paėmė į nelaisvę, kiti žuvo ir dar kiti kažkur

dingo. Iš šimto šešių buvusių kariūnų, berods, išlikome tik penki.